Principy právního státu

Bc. Pavel Gofroň

Diplomová práce
2009

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta managementu a ekonomiky

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta managementu a ekonomiky
Ústav regionálního rozvoje, veřejné správy a práva
akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení:	**Bc. Pavel GOFROŇ**
Studijní program:	**N 6202 Hospodářská politika a správa**
Studijní obor:	**Veřejná správa a regionální rozvoj**
Téma práce:	**Principy právního státu**

Zásady pro vypracování:

Úvod

I. Teoretická část

- **Vymezte pojem právního státu a jeho právních principů.**
- **Charakterizujete koncept základních práv a svobod a jejich význam pro právní stát.**
- **Vymezte roli Ústavního soudu v oblasti základních práv a svobod.**

II. Praktická část

- **Proveďte analýzu činnosti Ústavního soudu v oblasti ochrany lidských práv.**

Závěr

Rozsah práce: **cca 70**

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

[1] BOUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. Teorie práva. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. 323 s. ISBN 80-86432-13-0.
[2] FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J. Základy státovědy. 1. vyd. Brno: MU, 2006. 266 s. ISBN 978-80-7380-104-5.
[3] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: MU, 1997. 367 s. ISBN 80-210-1569-1.
[4] GERLOCH, A. Teorie práva. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 343 s. ISBN 978-80-7380-023-9.

Vedoucí diplomové práce: **prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.**
Ústav regionálního rozvoje, veřejné správy a práva

Datum zadání diplomové práce: **9. března 2009**

Termín odevzdání diplomové práce: **4. května 2009**

Ve Zlíně dne 9. března 2009

doc. Dr. Ing. Drahomíra Pavelková
děkanka

L.S.

prof. RNDr. René Wokoun, CSc.
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Abstrakt česky

Cílem diplomové práce „Principy právního státu“ je charakterizovat právní stát a jeho principy se zaměřením na základní práva a svobody jako jeden ze základních principů právního státu a také ochranu těchto práv zejména Ústavním soudem. Práci jsem rozčlenil na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část popisuje principy právního státu, dále charakterizuje základní práva a svobody. V závěru této části se zabývám ochranou těchto práv naším soudním systémem. V praktické části se zaměřuji na ochranu práva na spravedlivý proces, popisuji, kde se toto právo nachází a jak mu ve svých rozhodnutích poskytuje garanci Ústavní soud.

Klíčová slova: právní stát, principy právního státu, základní práva a svobody, Listina základních práv a svobod, ústavní soudnictví, právo na spravedlivý proces.

ABSTRACT

Abstrakt ve světovém jazyce

The aim of the diploma thesis „Principles of rule of law“ is to characterize rule of law and its principles, with a view to fundamental rights and freedoms as one of basic principles of rule of law and also its protection mainly by Constitutional Court. I have divided this work into two parts. The theoretical part describes principles of rule of law, then characterizes fundamental rights and freedoms. In the end of this part, I put mind to protection of these rights by our judicial system. In the practical part, I concentrate on protection of right to fair trial, I describe where we can find this right and how Constitutional Court guarantees it by its adjudication.

Keywords: rule of law, principles of rule of law, rights, The Bill of Rights, constitutional justice, right to fair trial.

Poděkování:

Rád bych poděkoval vedoucímu své diplomové práce, prof. JUDr. PhDr. Miloši Večeřovi, CSc. za veškerou pomoc při zpracovávání práce, trpělivost a ochotu.

OBSAH

ÚVOD **8**

I TEORETICKÁ ČÁST **10**

1 PRÁVNÍ STÁT A JEHO ZÁKLADNÍ PRINCIPY **11**

1.1 VZTAH STÁTU A PRÁVA 11

1.1.1 Tři základní charakteristiky vztahu státu a práva 12

1.2 MODERNÍ, SOCIÁLNÍ A PRÁVNÍ STÁT 13

1.2.1 Moderní stát 13

1.2.2 Sociální stát 14

1.2.3 Právní stát 15

1.3 VZNIK KONCEPTU PRÁVNÍHO STÁTU 15

1.3.1 Liberalismus 17

1.3.2 Přirozenoprávní teorie 17

1.3.3 Teorie společenské smlouvy 18

1.3.4 Konstitucionalismus 18

1.3.5 Právní pozitivismus 19

1.4 ZÁKLADNÍ KONCEPCE PRÁVNÍHO STÁTU 19

1.4.1 Kontinentálně-evropská koncepce právního státu 19

1.4.2 Anglosaská koncepce právního státu – Rule of Law 20

1.5 MODELY PRÁVNÍHO STÁTU 22

1.6 ZÁKLADNÍ PRINCIPY PRÁVNÍHO STÁTU 23

1.6.1 Záruky základních práv a svobod 23

1.6.2 Ústavnost a zákonnost 24

1.6.3 Právní jistota 25

1.6.4 Suverenita lidu 25

1.6.5 Dělba moci 25

1.6.6 Omezená vláda 26

1.6.7 Legitimita státní moci 27

2 CHARAKTERISTIKA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD **28**

2.1 VYMEZENÍ POJMU PRÁVO A SVOBODA 28

2.2 PRÁVNÍ PRAMENY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD 30

2.3 SUBJEKTY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD 31

2.3.1 Fyzické osoby 31

2.3.2 Právnické osoby 33

2.3.3 Sdružení bez právní subjektivity 34

2.3.4 Stát a orgány veřejné moci 34

2.4 OBSAH A FUNKCE ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD 35

2.4.1 Obsah základních práv a svobod 35

2.4.2 Funkce základních práv a svobod 36

2.5 ZÁKLADNÍ ZNAKY A VÝCHODISKA ÚSTAVNÍ ÚPRAVY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD 37
2.6 ZÁKLADNÍ PRÁVA A SVOBODY A JEJICH KLASIFIKACE 40
2.6.1 Klasifikace podle pramenů a právní síly 40
2.6.2 Klasifikace podle subjektů a adresátů 41
2.6.3 Klasifikace podle statusu 41
2.6.4 Klasifikace podle forem omezení základních práv 42
2.6.5 Klasifikace podle generací 42
2.7 ČLENĚNÍ ZÁKLADNÍCH PRÁV V LISTINĚ 43
3 SOUDNÍ OCHRANA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD 47
3.1 OBECNÉ SOUDNICTVÍ 47
3.2 SPRÁVNÍ SOUDNICTVÍ 51
3.3 ÚSTAVNÍ SOUDNICTVÍ 51
3.3.1 Koncepce ústavního soudnictví 51
3.4 ÚSTAVNÍ SOUD A JEHO CHARAKTERISTIKA 52
3.4.1 Organizace Ústavního soudu 53
3.4.2 Soudce Ústavního soudu a jeho postavení 55
3.4.3 Kompetence Ústavního soudu 57
3.4.4 Průběh řízení před Ústavním soudem 58
II PRAKTICKÁ ČÁST 65
4 ROZHODOVÁNÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU VE VĚCECH OCHRANY PRÁVA NA SPRAVEDLIVÝ PROCES 66
4.1 VYMEZENÍ PRÁVA NA SPRAVEDLIVÝ PROCES V LISTINĚ 67
4.1.1 ČL. 36 ODST. 1 LISTINY 67
4.1.2 Výběr z judikatury 68
4.2 ČL. 38 ODST. 2 LISTINY 70
4.2.1 Výběr z judikatury 71
4.3 ČL. 38 ODST. 1 LISTINY 73
4.3.1 Výběr z judikatury 73
4.4 ČL. 37 ODST. 2 A 4 LISTINY 75
4.4.1 Výběr z judikatury 76
4.5 ČL. 37 ODST. 3 LISTINY 78
4.5.1 Výběr z judikatury 78
4.6 ČL. 37 ODST. 1 LISTINY 80
4.6.1 Výběr z judikatury 81
4.7 ZÁVĚREČNÉ ZHODNOCENÍ 82
ZÁVĚR 86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY 88
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK 90
SEZNAM OBRÁZKŮ 91

ÚVOD

Koncept právního státu je jedním ze základních stavebních kamenů pojetí státu ve 20. a 21. století, tento pojem chápeme jako nezbytný předpoklad fungování státu v demokratické společnosti. Je velmi těžké definovat právní stát, žádný stát totiž nemůžeme absolutně označit jako právní. Spíše tento pojem můžeme brát jako určité měřítko nebo hranici, ke které se snaží státy co nejvíce přiblížit. Státy, které můžeme považovat za právní vychází z dodržování základních znaků právního státu, ze kterých vychází jednotlivé principy právního státu, mezi které řadíme např. ústavnost a zákonnost, právní jistotu, suverenitu lidu, dělbu moci a její kontrolu, legitimitu (tedy zákonné uznání oprávněnosti) státní moci a dodržování základních práv a svobod.

Jako jeden z nejdůležitějších principů fungování demokratického státu vidím základní práva a svobody občanů a jejich garanci státem, neboť každý právní stát by měl umět zaručit svým občanům, aby do jejich základních lidských práv a svobod nebylo nikým zasahováno, ani státním aparátem. Otázce dodržování a ochrany základních práv a svobod v právním státě se věnuje tato diplomová práce.

Cílem této diplomové práce je charakterizovat základní lidská práva a svobody a dále popsat jakým způsobem jsou tato práva a svobody chráněna v našem soudním systému a analyzovat roli Ústavního soudu v této problematice.

V první, teoretické, části se budu věnovat nejprve teoretickým východiskům právního státu, který úzce souvisí se sociálním a moderním státem, popíši kořeny vzniku konceptu právního státu, modely právního státu a také základní principy právního státu.

Dále se zaměřím na otázku základních práv a svobod, vymezím tyto pojmy, ozřejmím právní prameny základních práv a svobod, dále subjekty, funkci a klasifikaci těchto práv a v neposlední řadě také ochranu základních práv a svobod, která je v našem právním řádu zakotvena v Ústavě.

Na závěr teoretické části přistoupím ke konkretizaci ochrany základních práv a svobod občanů u nás. Nejprve popíši úlohu obecných soudů, a to samotnou soustavu obecných soudů, postavení soudců, a také správního soudnictví. Poté se již budu věnovat úloze Ústavního soudu jako hlavního garanta ochrany základních práv a svobod, popíši jeho organizaci, kompetence a v neposlední řadě průběh řízení před Ústavním soudem.

V druhé, praktické, části své práce se budu zaobírat činností Ústavního soudu poskytujícího soudní ochranu v oblasti základních práv a svobod, kde se zaměřím na problematiku práva na spravedlivý proces jako na jedno ze základních práv. Konkrétně popíši, kde se toto právo nachází v jednotlivých článcích Listiny základních práv a svobod a uvedu několik příkladů rozhodnutí Ústavního soudu, ve kterých Ústavní soud posuzuje, jestli došlo k zásahu do tohoto základního práva.

Na závěr provedu zhodnocení, ve kterých případech dochází k nejčastějšímu zásahu státních orgánů do zaručených práv a svobod a jak v těchto případech rozhoduje Ústavní soud.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 PRÁVNÍ STÁT A JEHO ZÁKLADNÍ PRINCIPY

1.1 Vztah státu a práva

Je zřejmé, že mezi státem a právem existuje vzájemný provázaný vztah. Pokud by tomu tak nebylo, nelišilo by se prakticky právo od morálky a nebylo by v dané zemi jednotícím normativním systémem.

Vztah státu a práva se projevuje ve dvou rovinách – formální a materiální. Formální spočívá v tom, že za právní označujeme jen ty normy, které jsou uznány jako prameny práva. Pouze na základě těchto pramenů je možné se domáhat ochrany práv. Materiální forma vztahu státu a práva pak spočívá v donucení ke splnění povinnosti, která vyplývá z právní normy a poskytuje ochranu práv, které daná norma zaručuje. Pro to, aby právo plnilo ve společnosti svoji úlohu, je nezbytné naplnění formální i materiální roviny. Jinak by mohlo docházet k používání státního donucení při nerespektování pravidel nebo by bylo oslabeno státní donucení v případech porušení státem uznaných norem (právo by v tomto případě bylo pouze teoretické, nikoliv reálné).

Stát můžeme definovat jako politickou formu organizace společnosti. Je to hlavní mocenský subjekt společnosti. Jeho základním znakem je státní moc, která má schopnost vnutit vůli, která je zaštítěna státním zájmem, jak jednotlivcům, tak celé společnosti. V demokratických státech je lid zdrojem i nositelem státní moci. Výkon státní moci přísluší státním orgánům, tyto ji vykonávají na základě dělby moci a v rozsahu pravomoci a působnosti stanovené zákonem.

Na stát můžeme z jiného úhlu pohledu nahlížet jako na právní jev, což znamená, že veškerá činnost orgánů státu je určována právními normami, stát tedy představuje soubor právních norem, které upravují pravomoc a působnost státních orgánů. Z této právní stránky vyplývá normativita státu.

Na druhé straně je však stát hlavně sociálním jevem, představuje soubor lidí na určitém území, stává se institucí této společnosti. Stát v tomto smyslu chápeme jako podsystém společnosti. Tento pohled představuje fakticitu státu. [8]

Z hlediska institucionálního je stát představován státním aparátem, který je tvořen státními orgány a dalšími státními institucemi. Státní orgány mohou rozhodovat o právech a povinnostech fyzickým a právnickým osob, samozřejmě na základě zákona a v jeho

mezích, protože princip zákonnosti, tedy legality je jedním ze základních znaků právního státu.

Demokratický právní stát je charakteristický nejen legalitou, ale i fungující zásadou suverenity lidu a také konceptem lidských práv. Další vlastností, která se projevuje navenek, je suverenita státu, stát má svoji samostatnou politiku, sám si vytváří státní orgány a určuje jejich činnost atd.

Na základě výše popsaného tedy můžeme právní stát popsat jako stát, který uplatňuje legalitu (i vůči orgánům státu, veřejné moci). Legalita je zde nedílně spjata s demokratickým charakterem státu, který zahrnuje princip dělby moci, suverenity lidu a koncepci lidských práv.[1]

1.1.1 Tři základní charakteristiky vztahu státu a práva

Jak již bylo zmíněno, právní stát vyjadřuje jistý vztah státu a práva. Tento vztah se dá charakterizovat třemi následujícími přístupy:[2]

a) Právo je produktem státu – v tomto pojetí dává stát právní charakter určitým společenským vztahům, čímž se z nich stávají právní vztahy. Účastníci právním vztahů jsou potom navzájem nositeli práv a povinností. Jinými slovy můžeme říci, že vládnoucí skupina používá zákonodárství k tomu, aby dosáhla svých cílů, státní moc buď dává nebo bere určitým jevům ve společnosti charakter práva.

b) Stát a právo stojí vedle sebe – právo je v tomto pohledu činitelem, který konstituuje vznik a existenci státu, upravuje činnost všech státních orgánů a institucí. Stát je svým právem bezvýhradně vázán. Právně pozitivistický směr dokonce považuje stát a právo za sobě rovné, stát nemůže existovat bez práva a naopak. V pojmu stát se tedy střetávají jak fakticita státu, tak i normativista práva.

c) Primát práva – právo stojí před státem a může existovat i bez něj. Tato idea vychází již z přirozenoprávních teorií, které vyvyšují přirozené právo nad pozitivním. Státní moc je vázaná pozitivním právem, které musí respektovat právo přirozené. Vyšší

[1] GERLOCH, A. Teorie práva. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 218.

[2] HARVÁNEK, J. et al. Teorie práva. 1. vyd. Brno: MU, 2004. s. 79.

postavení práva je stále více prosazováno i v současnosti, kdy vidíme hlavní úlohu státu jako službu právnímu řádu. Stát vydává a realizuje právní normy a je zároveň nástrojem, který právo uplatňuje.

Pro právní stát je charakteristické, že je zde právo nadřazeno státu a stát je právem vázaný. Právní stát garantuje za rovných podmínek všem jednotlivcům svobodu.

1.2 Moderní, sociální a právní stát

Abychom mohli pochopit pojem právní stát, musíme si uvědomit, že na soudobý demokratický stát nenahlížíme nejen jako na stát právní, ale i stát moderní a sociální. Tyto tři základní modely státu se navzájem úzce prolínají a doplňují, proto bych v této části každý z nich popsal a na základě rozdílů ozřejmil koncept právního státu.

1.2.1 Moderní stát

Pojem moderní stát je z těchto tří nejstarší, který odlišuje dnešní stát od starověkého a středověkého. Je zřejmé, že rysy moderního státu jsou součástí i státu právního. Vývoj moderního státu měl několik etap, kdy se měnily formy státu, jeho struktura i jeho základní funkce. Moderní stát se vyvíjel společně s moderní společností a jasněji se formoval již od začátku 19. století, je starší než právní stát. Postupem času se vyprofilovaly základní znaky, charakterizující moderní stát. Mezi ně řadíme: [3]

- státní moc,
- státní území,
- obyvatelstvo, které toto území obývá,
- národní princip výstavby státu,
- legalita a legitimita státní moci,
- jednotný právní řád,
- daněmi placený profesionální státní aparát.

[3] FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J. Základy státovědy. 1. vyd. Brno: MU, 2006. s. 11.

1.2.2 Sociální stát

Pojem sociální stát je mladší než moderní i právní stát. Začal se vyvíjet na konci 19. století v kontinentální Evropě (přesněji v Německu za kancléře Otto von Bismarcka). Ve Velké Británii i v USA se datují první zmínky o sociálním státu až ve 30. letech 20. století v souvislosti s hospodářskou krizí té doby. První angloamerické koncepce sociálního státu byla formulována ve 40. letech. Od poloviny 20. století je potom sociální stát chápán jako součást právního státu, s tím, že celá řada evropských států zaznamenává i ve svých ústavách, že jsou jak právním, tak i sociálním státem. Ústava ČR ale zmiňuje jen právní stát (v čl. 1 je psáno: *„Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát“*), i když řada odborníku se přikláněla k názoru, aby ústava deklarovala i sociální stát.

Klíčovým faktem, který přispívá k těsnému vztahu právního a sociálního státu je fakt, že lidská důstojnost, která přestavuje základní právo, podléhá existenci jak právního, tak i sociálního státu. Může totiž existovat právní stát bez existence sociálního, ale i sociální stát bez existence právního (období totality).

Vymezení sociálního státu

Pro označení pojmu sociální stát užíváme v češtině i další výrazy, např. stát blahobytu, stát všeobecného blahobytu, stát sociálních služeb, stát sociálního zabezpečení, pečovatelský stát ad., většina autorů však používá výraz sociální stát.

To, jak lze tento pojem ve skutečnosti chápat, není nějak výrazně ujednoceno. Většina autorů tento pojem nedefinuje. Z existujících definic jmenujme např. definici prof. Thoenese: Sociální stát je typem společnosti, ve které vláda na sebe přebírá odpovědnost za ekonomickou, sociální a politickou prosperitu svých občanů. Podle liberalistů sociální stát změkčuje rizika moderního života, provádí opatření k zajištění sociální bezpečnosti všech občanů, zvyšuje rovnost příležitostí a tím tlumí třídní konflikt a podporuje sociální spravedlnost. Zde jmenujme definici H. L. Wilenskyho, který říká, že podstatu sociálního státu tvoří vládou chráněná minimální úroveň příjmů, výživy, zdraví, bydlení a vzdělání pro každého občana, zajišťovaná pro něho jako politické právo, ne jako dobročinná dávka.

Vymezit pojem sociální stát je velmi obtížné i z toho důvodu, že tento pojem existuje v mnoha různých podobách, např. liberální sociální stát amerického typu, kontinentální evropský typ nebo sociálně demokratický švédský model. Pokud bereme v úvahu všechny tyto modely, jako nejvhodnější se jeví definice M. Potůčka.

Podle něj je sociální stát státem, v němž se v zákonech, ve vědomí a postojích lidí, v aktivitách institucí a praktické politice prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců nebo rodin, ale i věcí veřejnou. Dále pak můžeme říci, že sociální stát je takový stát, ve kterém demokraticky organizovaná moc prostřednictvím sociálního zákonodárství a činnosti státních orgánů: [4]

- garantuje základní příjem pro každého občana nebo rodinu na úrovni životního minima.
- Poskytuje sociální dávky, které umožňují předejít, zmírnit nebo překonat sociální rizika sociálních událostí (např. nemoc, úraz nebo nezaměstnanost) s cílem zajištění přiměřené úrovně sociálního bezpečí a sociální suverenity jedince.
- Zajišťuje poskytování veřejných sociálních služeb na odpovídající úrovni kvality bez ohledu na jejich sociální status.

1.2.3 Právní stát

Ačkoliv je pojem právního státu oproti modernímu státu mladší o několik desítek let, první myšlenky související s tímto pojmem pocházejí již ze starověku. Vzhledem k tomu, že je právnímu státu věnována značná část v další části mé práce, omezím se na tomto místě jen na základní formulace, které tento pojem definují. Pro stát, který můžeme nazývat právním státem je charakteristické, že je vázán svým právem a mezinárodními závazky, platí zde nadřazenost práva nad státem a je v něm uplatňována zákonnost. Právní stát je tedy stát budovaný na principu panství práva, kterým je vázána státní moc, jež působí jen na základě zákona, v jeho mezích a způsobem, který stanovuje zákon.

1.3 Vznik konceptu právního státu

První myšlenky související s právním státem můžeme nalézt již v u řeckých filozofů, zejména Platóna a Aristotela. K většímu rozpracování rysů právního státu

[4] HARVÁNEK, J. et al. Teorie práva. 1. vyd. Brno: MU, 2004. s. 118.

pak přispělo teoretické myšlení související s přípravou antifeudálních revolucí, dále také historický vývoj v Anglii a období po Velké francouzské revoluci začátkem 19. století.

Poté se tato idea rozvíjela hlavně v Německu, ve 20. století došlo po druhé světové válce k vytvoření koncepcí sociálního státu, kterou se inspirují i dnešní sociální demokraté.

Vzhledem k odlišnostem jednotlivých států nebyla vytvořena nějaká univerzální koncepce právního státu, můžeme však stanovit základní rysy právního státu, které jsou v jednotlivých státech pod vlivem historického vývoje dále rozvíjeny. Je zřejmé, že v tomto smyslu existují určité rozdíly mezi evropským kontinentálním a angloamerickým právem. Jedná se zejména o rozdíly ve smyslu pramenů práva, postavení soudce v procesu tvorby, interpretaci a aplikaci práva apod.[5]

Podle některých teorií je právní stát chápán jako produkt právního pozitivismu 19. století v Evropě. Pro tuto tradiční právní nauku je právo totožné se zákonem, a to na jeho základě, k jeho provedení a v jeho mezích vydanými podzákonnými předpisy. Díky tomu je právní stát chápán jako synonymum legality – tedy státu v němž platí zákonem stanovená pravidla pro činnost státních orgánů. Právní stát je ochráncem platného práva, které je sice tvořeno státní mocí, ale způsobem, který stanovuje zákon (ústava) a orgány, které jsou k tomu ústavou pověřeny.

Pojem právní stát se poprvé objevuje v německé právní literatuře ke konci 19. století. Je ovlivněn právním pozitivismem a liberalismem a existuje v různých státech – v Německu je označován jako Rechtsstaat, ve Francii l'état de droit (stát práva). V angloamerickém systému je používám pojem „panství práva", neboli Rule of law.

Základní rysy právního státu byly silně narušeny zejména fašismem a nacismem. Obě tyto ideologie do značné míry popírají přirozenoprávní základ právního státu. Zákonnost znamená něco zcela jiného, zákony se stávají spíše sluhou státní moci, nerespektují základní lidská práva. I díky této zkušenosti je v poválečném období kladen velký důraz na demokratický charakter státu, dodržování lidských práv a zajištění

[5] GERLOCH, A. Teorie práva. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 216.

fungování mechanismů, které je mají chránit. Děje se tak nejen v jednotlivých státech, ale i na úrovni mezinárodních společenství.

Jak již bylo výše zmíněno, první koncepce právního státu se objevila na konci 19. století a ovlivnila ji celá řada myšlenkových proudů. Pokusil bych se popsat pět základních východisek, ze kterých koncept právního státu vychází.

1.3.1 Liberalismus

K formulaci koncepce právního státu docházelo v době absolutistické monarchie, byla to tedy jakási reakce na feudální stát. V tomto období měly myšlenky týkající se právního státu výrazný antifeudální charakter, proto kladly největší důraz na omezení moci státu ruku v ruce s politickým liberalismem. Cílem tohoto chápání státu je zejména omezení zasahování státu do veřejného a soukromého života občanů. Podle liberálních teorií se má právní stát zaměřit zejména na ochranu lidských práv a svobod a státní moc musí být vykonávána pouze tam, kde to umožňuje zákon. Liberalismus se dále zaměřuje na omezení činnosti státní správy a exekutivy a staví se proti porušování základních práv a svobod občanů. Podle liberálů by měl právní stát fungovat zejména jako garant lidských práv a svobod a také dohlížet na správné fungování svobodného trhu. Tento směr ovlivnil nejvíce angloamerickou variantu právního státu, ale výrazně se promítl po 2. světové válce i do kontinentální varianty.[6]

1.3.2 Přirozenoprávní teorie

Základní východiska této teorie jsou považovány za základ právního státu. Podle těchto teorií náleží člověku jeho lidská práva a svobody bez ohledu na stát a platné právo. Tato práva a svobody mají základ v přirozených právech a jsou nezadatelné, nezcizitelné, nezrušitelné a nepromlčitelné. Tyto práva jsou nadřazena pozitivnímu právu a stát je nucen je respektovat. Úkolem státu, který můžeme v tomto smyslu považovat za právní, je tedy zakotvení základních práv a svobod do právního řádu a zabezpečení jejich ochrany bez zasahování státu do těchto práv a svobod. Teorie přirozeného práva

[6] HARVÁNEK, J. et al. Teorie práva. 1. vyd. Brno: MU, 2004. s. 92.

se promítla do celé řady mezinárodních úmluv, deklarací, ústavních zákonů atd. (důležitá je např. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a svobod z roku 1950). Právní stát můžeme tedy považovat i za přirozenoprávní koncept, tzn. že je to takový stát, který je vázaný přirozeným právem.

1.3.3 Teorie společenské smlouvy

Klíčovou ideou této teorie je zdůvodnění vzniku a existence státu, ale i závazku, který uzavřením společenské smlouvy na sebe převzal a stal se „státem ochráncem". (Thomas Hobbes). Podle této teorie se občané vzdávají části své osobní svobody, aby dosáhli ochrany nezbytných hodnot pro zabezpečení jejich života. Stát je tedy vytvořen občany proto, aby je ochraňoval, ale přitom nesmí omezovat jejich svobodu více než je nezbytné, tzn. v rozsahu jejich základních práv a svobod.

Teorie společenské smlouvy se doplňuje s předchozí teorií v tom, že stát touto smlouvou zaručuje lidská práva a svobody svých občanů a dále legitimizuje existenci právního státu a ospravedlňuje možnost vystoupení proti panovníkovi, pokud nerespektuje jejich práva a svobody (v takové situaci je právo na odpor jedním ze základních práv). [8]

1.3.4 Konstitucionalismus

Tato teorie se formovala ve stejném období jako teorie právního státu. Konstitucionalismus zdůrazňuje umocnění významu práva (zejména ústavního) pro výkon politické moci a pro dodržování povinností a zaručených práv a svobod, které vycházejí z ústavy.[7] Základní myšlenka této teorie – naplňování ústavy jakožto základního zákona s nejvyšší právní silou – velmi úzce souvisí s koncepcí právního státu, protože vázanost státu právem nejvíce souvisí právě s ústavními normami. Ústavnost, která představuje dodržování ústavy při tvorbě ostatních normativních právních aktů a také při výkonu státní moci a realizaci povinností a práv právních subjektů, představuje jádro zákonnosti jako jednoho ze základních principů právního státu. Konstitucionalismus v sobě dále zahrnuje i požadavky na určitý obsah ústavy i ústavních zákonů, hlavně zakotvení kodexu lidských práv a svobod, dále demokratické struktury státní moci atd. Vzhledem k tomu,

[7] HARVÁNEK, J. et al. Teorie práva. 1. vyd. Brno: MU, 2004. s. 92.

že konstitucionalismus úzce souvisí s ideou právního státu, používá se občas pro právní stát i výraz ústavní (konstituční) stát.

1.3.5 Právní pozitivismus

Vzhledem k tomu, že se právní pozitivismus v průběhu vytváření koncepce právního státu často dostával do kontroverzních pozic díky důrazu na právní formalismus (hlavně tím, že právní stát vychází v podstatě z přirozeného práva), nebyla mu přisuzována tak významná role. Tento směr byl ale velmi důležitý hlavně v 19. století na území Německa. Uplatnila se zde zejména jedna z hlavních myšlenek tohoto směru a to primát práva nad státem a důsledný postup práva proti zvůli německého policejního státu.

1.4 Základní koncepce právního státu

Myšlenka právního státu se už od středověku větvila na dva základní proudy, které souvisely i s vývojem evropské a americké právní kultury. Jednalo se o kontinentální evropský právní stát a anglosaský právní stát. Oba koncepty jsou odlišné zejména díky rozdílnému společenskému a politickému vývoji států a také odlišně se vyvíjející právní kontinuitou i právní kulturou. Dovolil bych si oba koncepty podrobněji popsat.

1.4.1 Kontinentálně-evropská koncepce právního státu

Kontinentálně-evropská koncepce právního státu navazuje na myšlenky osvícenství v době Velké francouzské revoluce. Právě v této době vznikla Deklarace práv člověka a občana (přesněji v roce 1789), ve které se nachází zmínka o lidských právech. Podle článků 1 a 2 této listiny se lidé rodí a zůstávají svobodní a rovní ve svých právech. Dále rovněž zmiňovala základní přirozená práva člověka, např. svobodu, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku.

Vlastní teorie vychází z koncepce právního státu, vytvořené v Německu v 19. století známé jako Rechtsstaat. Filozofický základ této koncepce vymyslel již dříve německý filozof Immanuel Kant, i když se pojem právní stát v jeho dílech vůbec nevyskytuje. Hlavním bodem jeho myšlenek byl dualismus pozitivního a přirozeného práva. Podle Kanta je pozitivní právo právem historickým, které podléhá změnám, naopak právo přirozené ne. Obě práva je podle něj nutné uvést do souladu. Vychází z teorie společenské smlouvy, která je zdrojem práva. Stát vystupuje jako garant svobody, jak již bylo výše

zmíněno. Stát zajišťuje ochranu a uskutečňování právního řádu a jeho povinností je také zabezpečit právní jistotu každému občanovi (výkon státní moci je důsledně vázán zákonem).

Doktrína právního státu byla poté rozpracována německými liberálními pozitivisty v první polovině 19. století jako reakce na policejní stát. Základním stavebním kamenem je idea, že státní moc a její výkon musejí být vázány právem a dále také fakt, že stát může zasahovat do života občanů pouze v souladu s ústavou a zákony (pouze na základě zákona a v jeho mezích). Normativní právní akty jsou základním pramenem práva. Důraz na liberalismus této koncepce se setkal s negativním ohlasem hlavně ve Francii, která byla v té době velmi centralistická.

Počátkem 20. století význam právního státu výrazně slábl, zejména díky právnímu pozitivismu (viz. tvrzení hlavního představitele Hanse Kelsena), že pokus legitimovat stát jako právní stát je naprosto pochybený, neboť každý stát musí nevyhnutelně být právním státem.[8]

K prudké změně vnímání pojmu právní stát došlo poté zejména po 2. světové válce jako reakce na autoritativní politický systém, který základní principy právního státu vůbec nedodržoval. Současně se stal právní stát také pojmem pozitivně právním, díky tomu, že je začleněn do ústav mnoha evropských států. Formování kontinentální koncepce bylo po 2. světové válce ovlivněno také anglosaskou obdobou právního státu, hlavně v otázkách procesní ochrany práv a svobod před soudem.

Jak již bylo zmíněno, pro kontinentální právní stát se užívá pojmu Rechtsstaat, díky doslovnému překladu pak vznikly pojmy, které se používají v jiných zemích (v češtině právní stát, état de droit ve Francii, Estado de Derecho ve Španělsku apod.). V anglicky mluvících zemích se používá označení „Rule of Law“.

1.4.2 Anglosaská koncepce právního státu – Rule of Law

Angloamerická koncepce byla vytvářena v prostředí odlišné právní kultury a také politického systému. Rozhodující úlohu sehrál zejména angloamerický liberalismus,

[8] Bröstl, A. Právny štát. 1. vyd. Košice: Medes, 1995, s. 15.

zdůrazňující svobodu jednotlivce a minimální zásahy státu. Hlavním rozdílem oproti kontinentálnímu konceptu je fakt, že je zde významná úloha soudů jako tvůrce práva v kontrastu s centralizací absolutistické moci. Díky těmto rozdílnostem se v anglosaském systému prosadil jiný koncept a nepoužívá se zde ani pojmu Rechtsstaat.

Myšlenka primátu zákonů nad lidmi se objevila ve Velké Británii již ve 13. století. Postupně se zde vyvinul koncept označovaný jako „Rule of Law“, doslovně vláda práva (zákona). Pokud tento pojem označuje širší koncepci, překládá se jako právní stát, který je ekvivalentní k německému Rechtsstaat. Angloamerická koncepce vyjadřuje nejen fakt, že veškeré zasahování orgánů státu do života občanů se realizuje pouze v souladu s právem (zásada legality), ale také myšlenku minimálního státu a příklon k demokratickému způsobu vlády. Tato koncepce je starší než Rechtsstaat a měla také odlišný vývoj. Rozdíly mezi oběma koncepty se postupem času snižují a při porovnání jejich uplatnění v moderních demokratických státech se dokonce dají v současnosti považovat za podobné či rovnocenné.[9]

Díky existenci precedentů a právních obyčejů je angloamerický systém považován za vládu práva nad státem. Stát je tímto právem vázán.

Dále bylo u této koncepce od počátku zdůrazňováno postavení nezávislého soudce, který se podílí i na tvorbě práva a zkoumá zákonnost rozhodnutí státních orgánů. Tento významný znak se vyskytoval v doktríně „Due Process of Law“, která vyjadřovala právo na spravedlivý proces.

Spojení práva na spravedlivý proces a anglosaské koncepce není obsaženo jen v americké první teorii a praxi, ale vyskytuje se i v Anglii. Princip due process of law nemusíme chápat pouze jako povinnost respektovat procesně právní stránku soudního procesu, ale i jako garanci zaručení ochrany svobody před nezákonným postupem právních orgánů.

[9] Bröstl, A. Právny štát. 1. vyd. Košice: Medes, 1995, s. 19.

1.5 Modely právního státu

V rámci výše zmíněných dvou základních koncepcí právního státu můžeme také vydělit i modely právního státu:

- Liberální právní stát – odráží se zejména v anglosaské koncepci, kde je garantována neohraničená svoboda jedince a naopak ohraničený výkon státní správy. Hlavním cílem liberálního právního státu je zakotvit a zaručit základní práva a svobody každého občana a současně vymezit rozsah výkonu státní moci, která je vázaná právem. Vychází z myšlenky minimálních zásahů státu do života občanů a subjektů práva.
- Materiální právní stát – vychází z předpokladu, že pozitivní právo je založeno na tom, že akceptuje nadpozitivní normy a je jejich vyjádřením. Znamená to, že platné právo představuje určitý hodnotový řád, který má základ zejména v přirozených právech a morálce. Hlavním požadavkem materiálního právního státu je snaha státu o spravedlivé úpravy, které vyvolají konsenzus, nejde jen o požadavek legality, ale i stability.
- Sociální právní stát – tento model právního státu zasahuje i do oblastí, které byly spíše soukromé. Jeho cílem je zajištění garance sociálních práv a vytvoření atmosféry sociálního bezpečí (důstojnosti) jako ochrany před soc. riziky a také uspokojení sociálních potřeb občanů. Stát tedy vědomě a cíleně ovlivňuje život obyvatel pomocí státní administrativy a zajišťuje některé potřeby. Veškeré tyto aktivity se musí dít podle práva a je nezbytná existence právních záruk, díky kterým by se stát pohyboval jen ve sféře pravomocí, které mu umožňuje zákon. Tento model právního státu deklaruje např. ústava SRN.[10]
- Demokratický právní stát – vychází z ústavy založené na demokracii a základních právech a je charakteristický aktivní a nezávislou občanskou společností. Demokratický právní stát nesdílí všechny znaky liberálního právního státu,

[10] HARVÁNEK, J. et al. Teorie práva. 1. vyd. Brno: MU, 2004. s. 99.

nepožaduje všeobecnost zákonů (přiklání se k územní či sociální diferenciaci právní úpravy).[11]

Z historického pohledu můžeme modely řadit od liberálního právního státu po sociální. V současně době se oba modely sbližují se znatelným příklonem k sociálnímu právnímu státu. Materiální právní stát vyjadřuje především obsahovou stránku, to znamená že vláda práva je vázána i na určité hodnoty ve společnosti (zejména pojmy demokracie a lidská práva).

1.6 Základní principy právního státu

Jelikož je velmi obtížné popsat definici právního státu – právní stát je spíše ideálem, kterému se stát více či méně přibližuje – můžeme tento pojem spíše charakterizovat pomocí jeho základních znaků, lépe řečeno principů. Tyto principy můžeme chápat rozdílně, záleží však na tom, zda budeme právní stát posuzovat z právně teoretického, pozitivně právního nebo politologického pohledu.

Je jasné, že právní stát je více než jen výčet určitých principů, ale vzhledem k tomu, že se tyto principy nacházejí ve většině ústav evropských států, čímž se stávají právně závaznými, je výčet těchto zásad dostačující k popsání základních východisek právního státu a tím i k pochopení tohoto pojmu.

1.6.1 Záruky základních práv a svobod

Základní práva a svobody zabezpečují individuální svobodu před zásahy státní moci, jsou proto základní hodnotovou kategorií právního státu, která musí být kodifikována v právním řádu a nelze je překračovat ani v rámci ústavního nebo běžného zákona. Stát, který lze označit jako právní, musí tato lidská práva a základní svobody nejen vymezit v Ústavě, ale musí také zajistit a poskytnout ochranu těchto práv subjektům před nezákonnými zásahy ostatních subjektů a státu. V neposlední řadě musí také zajistit podmínky reálného naplnění práv a svobod (toto se týká zejména sociálních nebo politických práv).

---

[11] BRÖSTL, A. Právny štát. 1. vyd. Košice: Medes, 1995, s. 25 až 26.

Základní lidská práva a svobody jsou odvozeny z přirozených práv člověka, snaha vymezit jejich koncept se objevila po 2. světové válce, vyvrcholením této snahy bylo přijetí Všeobecné deklarace lidských práv v roce 1948, na jejím základě pak vznikly dva základní pakty o lidských právech: Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech[12].

Problematika základních práv a svobod bude náplní další části mé práce, proto bych ji zde už dále nerozváděl.

1.6.2 Ústavnost a zákonnost

Právní stát, vycházející ze zásady suverenity práva, chápeme jako důsledek realizování principu zákonnosti (legality). Pojem zákonnost obecně znamená bezvýjimečné a bezvýhradné respektování práva všemi subjekty, tedy i státem a státními orgány. Tento fakt je ještě zesílen ustanovením, že státní moc je možno uplatňovat jen v případech, mezích a způsoby, které stanoví zákon.

S pojmem zákonnost souvisí také tzv. minimální koncepce právního státu, kterou se rozumí fakt, že stát respektuje vlastní právo. Zákonnost je stav, kdy stát nestrpí porušování práva právními subjekty a zároveň je státem užito donucovacích prostředků jen v případech porušování práva právními subjekty a to jen v mezích zákona. Právo v tomto smyslu tedy vyznačuje hranice donucení a zároveň je i prostředkem tohoto donucení.

Dalším pojmem, který velmi úzce souvisí se zákonností, je pojem ústavnost neboli konstitucionalita, kterou rozumíme souladnost zákonů a podzákonných právních předpisů s ústavou.[13] I zákonnost však v sobě zahrnuje jak realizaci práva (každý je povinen dodržovat právo a pokud ho poruší, je stižen sankcí), tak i legislativní stránku (to znamená, že právní norma může být vydána při dodržení zákonného postupu orgánem, který pověřuje zákon a to v mezích stanovených zákonem a rovněž zákonem předepsanou formou.

---

[12] GERLOCH, A. Teorie práva. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 224.

[13] HARVÁNEK, J. et al. Teorie práva. 1. vyd. Brno: MU, 2004. s. 101.

1.6.3 Právní jistota

Právní jistotu pokládáme za jednu z elementárních zásad právního státu, bývá určována také jako hlavní účel práva. Pod tímto pojmem si obvykle představujeme to, že každému jedinci se dostává ochrany jeho práv státem a dále, že při porušení právní normy budou uplatněny pouze sankce vyplývající z právní normy. Vyjadřuje tedy možnost jedince předvídat postup orgánů státu a také možné varianty rozhodnutí při jejich rozhodování na základě aplikace práva. Jde tedy o vyloučení nahodilosti a zvůle v jednání orgánů státu, což přispívá k právní jistotě občanů.

Právní jistota obsahuje jak tvorbu práva (právní normy musí být jasné, nezahrnovat neurčité pojmy, právní řád by měl být stabilní atd.), tak i aplikaci práva (předpokladem právní jistoty je zákonný postup státu a ostatních právních subjektů. Důležitou úlohu hraje také nezávislost soudců, na které závisí do značné míry naplnění právního státu.

1.6.4 Suverenita lidu

Suverenita lidu představuje svrchovanost občanů a jejich prioritu před státem. Poprvé byl princip suverenity lidu vyjádřený v USA ve Virginia Bill of Rights v roce 1779, kde stojí, že veškerá moc patří lidu a ten ji přiměřeně vykonává.[14]

Legitimním zdrojem svrchované státní moci je tedy vždy lid a není možné, aby byla státními orgány vykonávána moc nepocházející od lidu. Z tohoto principu také plyne nemožnost omezení politických práv občanů a vláda práva nad státem.

1.6.5 Dělba moci

Tento princip je důležitý hlavně z toho důvodu, že zabraňuje koncentraci moci a jejímu možnému zneužívání, které by mohlo vést k popření právního státu. Jako jeden z prvních se otázkou dělby moci zabýval John Locke, který vycházel z existence tří druhů moci: zákonodárné, výkonné a federativní.[15] V současné době přijímanou podobu mechanismu dělby moci pak formuloval Charles-Louis Montesquieu, podle něj je státní

[14] BRÖSTL, A. Právny štát. 1. vyd. Košice: Medes, 1995, s. 50.

[15] BRÖSTL, A. Právny štát. 1. vyd. Košice: Medes, 1995, s. 54.

moc rozdělena na zákonodárnou, výkonnou a soudní moc, tyto jsou navzájem samostatné, oddělené a nezávislé. V jednotlivých oblastech jsou vykonávané rozdílnými jedinci a skupinami za účelem zabránění zneužívání státní moci.

Pro naplnění podstaty právního státu je klíčové nezávislé soudnictví, zvláště pak správní, které poskytuje soudní ochranu proti rozhodnutí právních orgánů a také ústavní soudnictví, které kontroluje ústavnost zákonů. V souvislosti s dělbou moci se často zmiňuje také systém brzd a rovnováh, který má působit proti dominanci některé z mocí.

V současné době se začínají uplatňovat názory, že ke třem základním přibývají i další moci – od soudní moci se odděluje moc kontrolní a dozorová (někdy se uvádí i zakotvení dalších mocí, např. bankovní apod.). Dále si už také nelze představit demokratický stát, který nemá žádné vazby na mezinárodní právo a nadstátní instituce. Dochází k omezení suverénní státní moci a to zejména:[16]

- členstvím v mezinárodních organizacích,
- přijetím mezinárodních právních závazků,
- recepcí norem mezinárodního práva do práva vnitrostátního,
- členstvím v uniích (např. EU) a jiných společenstvích.

1.6.6 Omezená vláda

Princip omezené vlády znamená omezení státní moci právem, tzn. všechny složky a formy moci státu jsou omezeny ústavou a zákony. Toto omezení platí pro zákonnou, výkonnou i soudní moc.

Už u zrodu myšlenky právního státu byla snaha limitovat působení výkonné moci, hlavně absolutistické formy vlády. V právním státu platí, jak již bylo zmíněno, že státní moc může postupovat jen na základě zákona, v jeho mezích a způsobem, který zákon stanoví. Dále musí právní normy omezovat co nejvíce zásahy státní moci do oblasti základních svobod občanů, také zakazovat orgánům státu uplatnění určitých pravomocí a v neposlední řadě rozlišovat soukromé a veřejné právo. Je tedy patrná snaha o liberální

[16] GERLOCH, A. Teorie práva. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 228.

přístup a minimální stát, který umožňuje občanskou svobodu a zajišťuje veřejné zájmy. To, do jaké míry jsou občané svobodní je základním kritériem právního státu. Tato svoboda nemá jen právní a politické předpoklady, důležité jsou i ekonomické a společenské podmínky pro život, které musí stát vytvářet.

1.6.7 Legitimita státní moci

Tento princip znamená ústavní a následně i zákonné uznání oprávněnosti orgánů státu pro výkon státní moci, tedy legitimaci výkonu státní moci. Dále tento pojem vyjadřuje také určité ospravedlnění moci, které neodporuje představě společnosti o tom, že je vykonávaná státní moc legitimní, tedy, že je skutečně občany schvalována. Je jasné, že demokratický stát může dlouhodobě fungovat jen v případě, když občané přijímají státní moc jako legitimní. Činnost státních orgánů je v právním státě realizována v rámci stěžejních principů demokracie, např. principu většiny, ochraně menšin, sociální rovnosti atd.[17]

[17] HARVÁNEK, J. et al. Teorie práva. 1. vyd. Brno: MU, 2004. s. 104.

2 CHARAKTERISTIKA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD

Otázka dodržování základních práv a svobod je klíčovým východiskem právního státu. Idea základních práv a svobod provází člověka v podstatě od počátku lidstva. Koncept základních práv a svobod se vyvíjel nejvíce díky teorii přirozeného práva, která zastává názor, že za pozitivním právem existují vyšší principy, neboli principy přirozeného práva, které jsou neměnné. Jedním z principů přirozenoprávní teorie jsou základní práva a svobody a jejich ochrana. Tato práva náleží člověku bez ohledu na to, zda jsou uznána státní mocí a každý demokratický stát musí zaručovat jejich ochranu.

Koncepce základních práv a svobod definuje vztah státní moci k jedinci a také vymezuje autonomní prostory, které jsou chráněny před zásahy státní moci. Dále vyjadřuje možnost občana podílet se na správě věcí veřejných a popisuje i úlohu státu při poskytování sociálních plnění občanům. V konceptu se tedy střetávají modely liberálního, demokratického i sociálního státu.

Tento vztah mezi státní mocí a občanem je základním stavebním kamenem většiny ústav světa. Naše Ústava tuto otázku přímo neupravuje, Listina základních práv a svobod (dále jen Listina) není součástí Ústavy, ale ústavního pořádku, což občas vede k problémům při řešení otázek vztahu ustanovení Ústavy a Listiny, která spolu ne vždy korespondují.

Pokud chceme zjistit, jakým způsobem se např. můžeme domáhat ochrany svých práv, musíme si nejprve ujasnit co tento pojem vlastně znamená, co je jeho obsahem a v neposlední řadě i to, kde můžeme nalézt jeho zakotvení.

2.1 Vymezení pojmu právo a svoboda

Jak již bylo zmíněno, základní práva a svobody mají přirozenoprávní původ, existují nezávisle na státní moci a náleží každému bez rozdílu. Co má být však obsahem pojmu základní práva a svobody není jasné. Vymezení tohoto pojmu není obsaženo ani v Listině, proto se musíme spokojit se závěrem, že nám tento pojem vymezuje již samotný obsah Listiny. Při nemožnosti vystopovat všeobecně uznaný a vyčerpávající výčet základních práv a svobod se musíme řídit tím, co jako za základní práva a svobody považuje Ústava.

Při jejím vzniku bylo čerpáno především z mezinárodních dokumentů, z jiných ústav a také bylo nutno přihlížet ke zkušenostem s minulými státními režimy atd. Samotný pojem základní právo a svoboda je v různých ústavách definován rozličnými způsoby, spokojme se tedy s formulací, že právo znamená, že někdo má právo určitým způsobem jednat, vybírat si obsah a formy svého jednání nebo nejednat. Svobodu pak vyjadřuje ustanovení, ve kterých se jedincům něco zaručuje, garantuje jako nedotknutelné a hodné ochrany.[18]

Jelikož není pojem základní práva a svobody definován Listinou, je třeba stanovit jejich základní charakteristiky, které nám tento pojem upřesní a přiblíží. Můžeme tedy říci, že se jedná o práva a svobody mající tyto vlastnosti:[19]

- Jsou ústavně zaručené – tzn. zakotvené v jakémkoliv právním aktu, který má vyšší právní sílu než obyčejný zákon. Tím je zaručena ochrana základním práv a svobod. Může se jednat i o mezinárodní smlouvy, upravující otázky základních práv a svobod, které mohou získat vyšší právní sílu než obyčejné zákony.
- Mají povahu veřejného subjektivního práva – vyjadřují vztah mezi jednotlivcem a státem navzájem, nikoliv v oblasti soukromého práva. Pro jednotlivce z toho vyplývají konkrétní nároky, vázané na něj – nemůže se jich domáhat někdo, kdo jimi není přímo dotčen. Stát je adresátem těchto práv, jejich nositelem jednotlivec, proto je řadíme ke stěžejním charakteristikám právního státu.
- Mají zvláštní obsah – neboli zajišťují oblasti autonomie jedince, který je chráněn před zásahy veřejné moci, dále vyjadřují možnost občanů účastnit se správy veřejných záležitostí, nároky občana na státní plnění a nárok, aby bylo s občanem zacházeno za stejných podmínek jako s jinými subjekty a nedocházelo k diskriminaci.
- Vznikají přímo na základě ústavy nebo mezinárodní smlouvy, nikoliv z konkrétního právního vztahu vzniklého na základě právního aktu nebo úkonu – nevznikají z konkrétního právního vztahu jako v soukromém právu, ale jsou trvalé

[18] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: MU, 1997, s. 43.

[19] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: MU, 1997, s. 44 až 46.

a mají stejný rozsah pro všechny subjekty. Jsou nezadatelné, nezcizitelné a nepromlčitelné, není možné se jich vzdát nebo o ně přijít, tím, že je občan nepoužívá atd.

- Nelze s nimi právními úkony disponovat, jsou nezadatelné a nezcizitelné – nelze je nějakou smlouvou mezi občanem a státní mocí stanovit rozdílně, tzn., že jsou pro všechny subjekty stejné. Je ale možné jich nevyužít.
- Jsou vymahatelné vůči státu prostřednictvím nezávislé soudní moci, popř. mezinárodního orgánu – tato vlastnost je součástí čl. 4 Ústavy, znamená, že ústavně zaručenými právy však není vázána pouze soudní moc, ale všechny orgány státu.
- představují současně ústavní hodnoty, kterými je stát ve své činnosti vázán – nejedná se jen o plnění vůči jednotlivcům, ale slouží jako měřítko pro rozhodování v jiných oblastech (rozpuštění politické strany, stanovení výše životního minima apod.). Nejsou tedy jen subjektivním, ale i objektivním právem.
- Projevují se ve zvláštních funkcích – jedná se o hlavní směry působení na vztahy ve společnosti, každé z práv má svou roli, jejich funkce však působí komplexně.

2.2 Právní prameny základních práv a svobod

Prameny upravující základní lidská práva a svobody v ČR můžeme rozdělit do dvou základních skupin:

a) ústavní předpisy – základní otázky postavení jednotlivce ve státě jsou obvykle vymezeny v ústavách, jak již bylo řečeno, Ústava ČR patří mezi výjimky, prohlašuje Listinu jako součást ústavního pořádku, nikoliv Ústavy. I Ústava však lidská práva upravuje v několika svých článcích (např.: čl. 3, 4, 10, 12, 18, 19, 81 atd.).

b) mezinárodní smlouvy dle čl. 10 Ústavy ČR – v tomto článku Ústava definuje tyto mezinárodní smlouvy z hlediska mezinárodního práva, ale v čl. 87 jim přiznává právní sílu, schopnost derogovat[20] jim odporující zákony a podzákonné právní předpisy, což může svádět k domněnce, že jsou součástí vnitrostátního práva. Původně totiž měly mít tyto smlouvy sílu ústavního zákona. Nemůže nastat případ, kdy by měl ÚS

[20] Derogace označuje zrušení právní normy nebo její části v důsledku nové právní úpravy.

posuzovat ústavnost mezinárodní smlouvy nebo slučitelnost našeho ústavního zákona s mezinárodní smlouvou, Ústava ČR toto neumožňuje. [3]

Výčet těchto mezinárodních smluv není zatím konečný, ale mezi nejvýznamnější patří např.: Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (vyhláška č.120/1976 Sb. ministra zahraničních věcí), Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (vyhláška č.120/1976 Sb. ministra zahraničních věcí), Opční protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech (sdělení federálního ministra zahraničních věcí č. 169/1991 Sb.), Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8 a dalších smluvních dokumentů na tuto Úmluvu navazujících (sdělení federálního ministra zahraničních věcí č. 209/1992 Sb. a sdělení ministra zahraničních věcí č. 243/1998 Sb.), Úmluva o právech dítěte (sdělení č. 104/1991 Sb. federálního ministra zahraničních věcí), Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (vyhláška č. 95/1974 Sb. ministra zahraničních věcí), Úmluva a právním postavení uprchlíků (sdělení č. 208/1993 Sb. ministerstva zahraničních věcí) atd.

2.3 Subjekty základních práv a svobod

Základní práva a svobody patří mezi subjektivní veřejná práva. Tento znak má vliv na určení toho, co můžeme považovat za subjekt základních práv a svobod. Tyto vyjadřují vztah mezi jednotlivcem a státem. Jednotlivec je v postavení nositele a stát adresáta těchto práv. Nositeli základním práv a svobod mohou být:

2.3.1 Fyzické osoby

Základním subjektem je lidská bytost (fyzická osoba), tento výraz v Listině nenajdeme, jsou zde užívány obraty jako „lidé jsou“ (čl. 1), „každý může“ (čl. 2), „nikdo nesmí“ (čl. 8 a 9), „svobody se zaručují všem„ (čl. 3) atd. Ne vždy však pojem „každý“ zahrnuje všechny fyzické osoby bez rozdílu. Např. je zde čl. 15 odst. 3, podle kterého nikdo nemůže být nucen vykonávat vojenskou službu, pokud je to v rozporu s jeho svědomím nebo s jeho náboženským vyznáním. Ovšem povinnost vojenské služby se vztahuje pouze na občany České republiky a proto jen oni mohou být subjektem tohoto

práva. Obecně tedy můžeme říct, že nositeli základních práv a svobod jsou všechny FO, které jsou nejen na území ČR, ale nacházejí se pod jurisdikcí orgánů, jejichž rozhodnutí třeba přičítat ČR.[21]

Co se týče způsobilosti k základním právům a svobodám, čl. 5 Listiny říká, že „každý je způsobilý mít práva“. Tato obecná způsobilost tedy nemůže být žádným způsobem omezena a žádná lidská bytost jí nemůže být zbavena. To ovšem neplatí pro způsobilost k jednotlivým právům a k právním úkonům. Způsobilost k právům vzniká u FO narozením a zaniká smrtí. Za určitých okolností může být právní subjektivita přiznána i fyzické osobě dosud nenarozené (tzv. nasciturus) a také po smrti, tato práva však mohou být uplatňována pouze prostřednictvím jiné osoby a u nascitura jsou podmíněna i tím, že se dítě narodí živé.

Listina dále neupravuje způsobilost k právním úkonům v oblasti základních práv a svobod, většinou ji upravuje podrobnější zákonná norma, v případech, kdy takové normy nemůžeme použít, platí obecná úprava dle občanského zákoníku. Podle něj vzniká plná způsobilost k právním úkonům zletilostí, tedy dovršením osmnácti let, před dosažením tohoto věku jen uzavřením manželství. Existují však také některá práva, která náleží pouze nezletilým. Listina základní práva s nějakým pevným věkem nespojuje. Věková hranice se například i u volebního práva řídí zákony, které jsou v souladu s Ústavou nebo mezinárodní smlouvou.

Některá základní práva spojujeme pouze s institutem státního občanství, pod pojmem občan se dle Listiny rozumí občan ČR. Z toho vyplývá, že některá práva se nevztahují na každou osobu pod jurisdikcí ČR, ale pouze na občany (zejména politická, ale i sociální práva).

Na druhé straně, některá práva jsou podle Listiny přisuzována pouze cizincům.[22] K těmto právům patří poskytnutí azylu cizincům, kteří jsou pronásledováni za uplatňování politických práv a svobod. Tomu kdo jednal v rozporu se základními právy a svobodami,

---

[21] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: MU, 1997, s. 54.

[22] Čl. 14 odst. 5 Listiny.

může být azyl odepřen. Jinak jsou cizinci bráni jako subjekty lidských práv, v případě pokud nejsou vázány jen na státní občany.

Určitá práva zaručená Listinou jsou také přiznána osobám se zvláštním statusem. Takovou skupinou jsou např. státní občané.[23] V Listině můžeme dále najít například práva přiznaná pouze dětem a mladistvým (čl. 29, 32), ženám (čl. 29, 32), příslušníkům národnostních a etnických menšin (čl. 24 až 25), zaměstnancům (čl. 28) nebo obviněným (čl. 8 odst. 3 a 4).

Cílem zakotvení těchto práv je především vyrovnat jejich postavení ve společnosti, v tomto případě hovoříme o tzv. pozitivní diskriminaci.

2.3.2 Právnické osoby

Na úvod je třeba říci, že Listina nepřiznává v žádném ustanovení právnickým osobách status nositele základních práv a svobod. Listina se zmiňuje o právnické osobě jen v čl. 11 odst. 2[24] v souvislosti s vlastnickými právy. Povaha některých práv je však taková, že není důvod k tomu, aby těmito právy nemohly disponovat také PO. Mezi taková práva můžeme zařadit např. právo vlastnit majetek, právo na dobrou pověst a ochranu dobrého jména, petiční právo, svobodu sdružování ad.

Většinu základních práv a svobod mít PO samozřejmě nemohou (právo na život apod.), právnické osoby jsou tedy nositeli takových základních práv a svobod, u kterých to připouští jejich charakter a účel, kvůli kterému byly zřízeny.

V právním řádu ČR se vyskytují i subjekty, které nedisponují právní subjektivitou, ale disponují určitými právy a povinnostmi, vyplývajícími z různých právních norem. Jako příklad nechť slouží přípravný výbor pro založení politické strany, který disponuje oprávněním k vyvíjení činnosti a je účastníkem řízení o registraci politické strany. V tomto

---

[23] Viz Čl. 42 odst. 2 Listiny: „*Cizinci požívají v České a Slovenské Federativní Republice lidských práv a základních svobod zaručených Listinou, pokud nejsou přiznána výslovně občanům*.

[24] Přesné znění: „.....zákon může také stanovit, že určité věci mohou být pouze ve vlastnictví občanů nebo právnických osob se sídlem v České a Slovenské Federativní Republice.“

případě je oprávněn k podání opravného prostředku v případě, že je registrace politické strany zamítnuta. Je tedy nositelem práva na soudní a jinou právní ochranu dle Listiny.

2.3.3 Sdružení bez právní subjektivity

V právním řádu ČR se vyskytují i subjekty, které nedisponují právní subjektivitou, ale disponují určitými právy a povinnostmi, vyplývajícími z různých právních norem. Jako příklad nechť slouží přípravný výbor pro založení politické strany, který disponuje oprávněním k vyvíjení činnosti a je účastníkem řízení o registraci politické strany. V tomto případě je oprávněn k podání opravného prostředku v případě, že je registrace politické strany zamítnuta. Je tedy nositelem práva na soudní a jinou právní ochranu dle Listiny.

2.3.4 Stát a orgány veřejné moci

Stát vystupuje ve většině případů jako adresát základních práv a svobod (vystupuje jako mocenský orgán). Při plnění výkonu svých funkcí není tedy nositelem, nýbrž adresátem základních práv a svobod, tzn. že musí tyto práva dodržovat a zaručovat. To samé platí i pro základní a vyšší územní samosprávné celky.

Nastávají ale i situace, kdy bude stát (případně kraj nebo obec) vystupovat jako nositel základních práv a svobod, např. se může stát subjektem základních práv a svobod v soukromoprávních vztazích a tím pádem bude mít právo na soudní ochranu.

V souvislosti s problematikou subjektů základních práv a svobod je třeba osvětlit ještě pojem Drittwirkung, neboli horizontální působení základních práv a svobod.

Základní práva a svobody řadíme mezi veřejné subjektivní právo (kdy mají základní práva úkol chránit autonomní prostory jednotlivce před zásahy veřejné moci), ale mohou zasahovat i do soukromoprávní sféry, kdy dochází k jejich výše zmíněnému horizontálnímu působení.

Rozlišujeme dva typy takového působení:[25]

- přímé horizontální působení – základní práva se přímo aplikují na soukromoprávní vztah (např. smlouva může být prohlášena za neplatnou, pokud odporuje nějakému základnímu právu),
- nepřímé horizontální působení – základní práva slouží jako prostředek výkladu sporných otázek (např. klauzule dobrých mravů je vykládána tak, aby nebyla v rozporu s principem rovnosti).

V dnešní době je zatím přijatelnější nepřímé působení, přímé je zatím považováno za příliš radikální a v právní teorii je odmítáno.

2.4 Obsah a funkce základních práv a svobod

2.4.1 Obsah základních práv a svobod

Obsah základních práv a svobod vyplývá z postavení jejich nositelů a adresátů, jsou jím tedy nároky, plynoucí nositelům těchto práv ze strany státní moci. Tyto nároky mohou spočívat v povinnosti státu něčeho se zdržet, něco strpět nebo poskytnout určité plnění. Základní práva a svobody vyjadřují i hodnoty, kterými je stát při své činnosti vázán.

Další neméně podstatnou otázkou, související se základními právy a svobodami a jejich obsahem je vytváření institutů a institucí. Tyto nepatří mezi subjekty základních práv a svobod, jejich institucionalizací však dochází k realizaci těchto práv a svobod. Např. pokud se týká práva sdružovacího, je jeho zárukou realizace zakotvení instituce politických stran, politických hnutí, sdružení atd. (čl. 20).

S obsahem základních práv a svobod úzce souvisí také pojem předmětu těchto práv, tedy okruhu společenských vztahů, které regulují. Vymezujeme zde rozsah (okruh) společenských vztahů, který je chráněn, lépe řečeno jaké nároky nositele základních práv jsou v těchto vztazích chráněny. Je důležité odlišit, co je ústavou regulováno a co ústava

[25] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: MU, 1997, s. 60.

chrání, v Listině je např. upraveno právo na shromažďování, chrání však nositele tohoto práva pouze v situaci, kdy se jedná o shromažďování pokojné.[26]

2.4.2 Funkce základních práv a svobod

Funkce základních práv a svobod se s obsahem úzce prolínají. Základní práva a svobody mají nepostradatelný vliv na formování naší společnosti, případné změny ve společnosti ovlivňují i oblast základních práv a svobod a naopak. Funkcí základních práv a svobod tedy rozumíme hlavní směry působení těchto práv na společnost, její vztahy a chování jejich subjektů.

Mezi základní funkce základních práv a svobod řadíme:

- Omezení moci státu – státní moc může být uplatňována jen v případech a mezích, které stanoví zákon, účel této funkce spočívá ve stanovení autonomních prostorů jedince, do nichž státní moc není oprávněna zasahovat. (čl. 2 odst. 2 Listiny).[27]
- Nárok na pomoc nebo přispění ze strany státu – tato funkce vyplývá nejvíce ze sociálních, politických a kulturních práv, rozsah této pomoci souvisí samozřejmě s postavením státu a jeho ekonomickými možnostmi.
- Zajištění účasti občana na správě veřejných záležitostí – tato funkce slouží k zajištění podmínek účasti jednotlivce na správě veřejných záležitostí.
- Vytvoření záruk vlastní realizace základních práv a svobod – tuto funkci zajišťují tzv. justiční práva, která umožňují nositelům základních práv a povinností realizovat tato práva. Mezi ně řadíme např. právo na právní pomoc a obhajobu, existenci nezávislého soudnictví, institut zákonného soudce apod. Bez těchto práv by ostatní neměla význam, neboť by nebyla možnost se jich domáhat.

[26] Čl. 19 Listiny.

[27] Přesné znění tohoto odstavce: „Státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví.“

2.5 Základní znaky a východiska ústavní úpravy základních práv a svobod

Ústava obsahuje základní pravidla pro realizaci základních práv a svobod, jsou součástí první hlavy Listiny a nalezneme je pod obecnými ustanoveními. Z těchto práv se nejčastěji vychází také při rozhodování Ústavní soud v otázkách základních práv a svobod občanů.

a) Svoboda a rovnost jedince

Listina uvádí tři základní pilíře postavení jedince a to důstojnost lidské bytosti v jejích neopakovatelných projevech, svobodu a rovnost. Z těchto tří východisek vychází všechna další ustanovení v Listině a dále je konkretizují.

Tato základní ustanovení úzce souvisí s filozofickými východisky Listiny a vycházejí i z mezinárodních pramenů, ze kterých Listina čerpá. Zde můžeme uvést Všeobecnou deklaraci lidských práv z roku 1948, která zmiňuje, že se všichni lidé rodí svobodní a rovní v důstojnosti a svých právech. Listina klade důraz na trvalost této rovnosti a dále na fakt, že středem jejího zájmu je svobodný člověk, nikoliv stát, národ apod.

Důstojnost lidské bytosti je dána už její existencí, není vyčerpána právem na život, Listina nerozlišuje lidi podle jejich duševní způsobilosti, věku, tělesného stavu atd.

Co se týče rovnosti v právech, vyskytuje se v celé Listině. Nalezneme zde jak obecná ustanovení o rovnosti, tak i ustanovení speciální, která zaručují rovnost jen v určitých situacích.

Obecná pravidla, týkající se rovnosti zdůrazňují zákaz diskriminace.[28] Tento pojem vyjadřujeme jako situaci, kdy se z určitého důvodu činí rozdíl, někdo se z něčeho vylučuje nebo se v něčem omezuje. Důvody pro tolerování diskriminace vyplývají např. z Evropské úmluvy nebo zvláštních dokumentů, týkajících se např. postavení žen nebo rasových

[28] Čl. 3 odst 1 Listiny: „Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“

otázek. Rozlišujeme diskriminaci negativní (obecně zakázaná) a pozitivní, která se v některých situacích připouští.

Zvláštní pravidla o rovnosti jsou součástí např. čl. 11 (rovnost vlastníků), čl. 21 (rovnost voličů), čl. 21 (rovnost přístupu k voleným a jiným veřejným funkcím).

b) Nezadatelnost, nezcizitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost základních práv

Základní lidská práva a svobody se vyznačují svým přirozenoprávním charakterem. Chápeme je jako přirozená práva, která jsou konkrétnímu člověku darována narozením a jako celek jsou nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná.

Tyto základní vlastnosti základních práv a svobod nalezneme v ustanovení čl. 1 Listiny, která tímto vyjadřuje svůj přirozenoprávní základ a navazuje na Prohlášení o nezávislosti z roku 1776, kde se pojednává o nezcizitelných a posvátných lidských právech. Mají se vztahovat na všechna základní práva a svobody.

Pojem nezadatelnost znamená, že nikdo nemůže někomu jinému svoje právo zadat, postoupit, dát do zástavy a nikdo je nemůže pominout, např. nikdo nemůže dát souhlas k tomu, že bude zbaven života.

Termín nezcizitelnost základních práv pochází od filozofa Johna Locka a byl poprvé užit v Prohlášení nezávislosti. Znamená, že nikdo nemůže převést za úplatu, darovat nebo se zřeknout svých práv. Dalším pojmem je nepromlčitelnost, spočívající v tom, že taková práva nezanikají nevyužitím v určité lhůtě, jak je běžné v soukromém právu. Mlčením, neuplatněním nároku o ně člověk ve vztahu ke státní moci nemůže přijít a ta se nemůže na takovou skutečnost odvolat.

Nezrušitelnost znamená, že státní moc nemůže základní práva zrušit, ani prohlásit za neplatná, může je pouze uznat a zaručit. Stát základní práva a svobody netvoří, jen prohlašuje a zaručuje, jejich nositel jich však nemusí využít, což je rozdílné oproti povinnostem.

c) Formy omezení základních práv a svobod

Jen minimální počet základních práv a svobod má absolutní povahu, tzn., že je nemožné je jakýmkoliv způsobem omezit.[29]

Většina práv se při jejich výkonu může dostat do střetu s právy jiných osob, proto musí existovat možnost i tato práva omezit. Základním pravidlem pro omezení základních práv a svobod je výhrada zákona, která se týká všech složek moci státu. Státní moc může do základních práv a svobod zasáhnout jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví.[30]

Pokud se týká již konkrétních pravidel omezení základním práv a svobod, nalezneme je v textu stanovení jednotlivých práv.[31]

Mezi obecné důvody možnosti omezení těchto práv můžeme zařadit tzv. veřejný zájem (v Listině nalezneme výrazy jako např. opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu práv a svobod druhých, pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku, předcházení trestným činům apod.). Dále mohou být základní práva a svobody omezeny v případě tzv. krizového stavu, kdy mohou orgány státní moci přistupovat k opatřením, které do těchto práv zasahují a státní občané jsou povinni se těmito opatřeními řídit.

V souvislosti s touto problematikou je třeba zmínit také otázku základních povinností, které chápeme jako obdobu základních práv a svobod. Tyto povinnosti jsou ústavně zaručenými závazky vůči státu něco učinit nebo se něčeho zdržet. Ústava žádné zvláštní povinnosti nestanovuje ani neexistuje nějaký obecný výčet těchto povinností.

Můžeme rozlišovat mezi obecnou povinností (která je často obecně uznávána bez potřeby zakotvení v ústavách. Takovou povinností je např. povinnost poslušnosti vůči veřejné moci, kdy jednotlivec je pod jurisdikcí této moci, a povinností v objektivním smyslu, kterou nemůžeme přímo aplikovat. (např. v čl. 11 Listiny je stanovena možnost ukládat daně a poplatky, které stanoví zákon, čímž se jen umožňuje omezení vlastnického

---

[29] Výjimkou je např. zákaz mučení, viz čl. 7 odst. 2 Listiny.

[30] Čl. 2 odst. 2 Listiny.

[31] Např. čl. 12 Listiny, týkající se nedotknutelnosti obydlí.

práva občanů, ale na základě tohoto ustanovení není možno nějaké daně přímo vymáhat). Co se týče povinností v subjektivním smyslu, jsou spíše výjimečné, jedná se např. o povinnost bránit vlast.

2.6 Základní práva a svobody a jejich klasifikace

V právní teorii existuje celá řada kritérií, na základě kterých můžeme členit základní práva a svobody. Tato kritéria se rozvíjela postupně, ruku v ruce s vývojem základních práv.

Pokud chceme základní práva a svobody klasifikovat, můžeme vycházet ze značného množství klasifikačních kritérií, mezi které řadíme např. formu ústavního působení, předmět úpravy, obsah, funkce, subjekty, adresáty, prameny práva, formy omezení atd. Tato kritéria slouží k lepšímu pochopení základních práv a svobod.

2.6.1 Klasifikace podle pramenů a právní síly

Pramenům základních práv a svobod jsem se již věnoval v kap. 2.2, jak již tedy bylo zmíněno, dělíme práva na ta, která jsou obsažena v Ústavě, Listině nebo mezinárodních smlouvách, souvisejících s problematikou základních práv a svobod. Je jedno, ve kterém z pramenů se nachází státní moc, uplatňovaná na našem území, vždy je těmito právy vázána, neboť jsou zaručeny Ústavou.

Základní práva a svobody jsou v ČR nezrušitelné, mohou však být měněny nebo doplňovány.[32] Nemůžeme však měnit jejich podstatu, jsou součástí materiálního pojetí státu. Co se týče mezinárodních smluv, tyto nemohou být ČR měněny vůbec, může je jen vypovědět. Většinou se tento problém řeší tak, že v rámci přistoupení k nějaké mezinárodní smlouvě se učiní výhrada k některým ustanovením této smlouvy, takové ustanovení potom pro ČR vůbec nevstoupí v platnost, nemůžeme proto hovořit o jeho změně.

[32] FILIP , J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: MU, 1997, s. 76.

2.6.2 Klasifikace podle subjektů a adresátů

Podle této klasifikace základní práva a svobody dělíme na práva všech, práva občanů, cizinců, právnických osob a v neposlední řadě i určitých skupin ve společnosti, které lze pozitivně diskriminovat (ženy, tělesně postižení..).

Také subjektům základních práv a svobod jsem se podrobněji věnoval v samostatné kapitole, proto tedy přistoupím k dalšímu bodu.

2.6.3 Klasifikace podle statusu

Základy této klasifikace můžeme nalézt již v roce 1892, kdy vyšla kniha G. Jellineka Soustava subjektivních veřejných práv. Podle jeho teorie se jednotlivec nachází ve vztahu ke státu ve čtyřech různých polohách, tzv. statusech, ze kterých potom také vyplývá povaha jeho nároků vůči státu.

Tyto statusy dělíme na:[33]

- negativní - spočívá v existenci svobodné sféry jednotlivce, která slouží k uspokojení jeho individuálních potřeb a do které stát nesmí zasahovat,
- pozitivní - vyjadřuje státem přiznanou způsobilost jednotlivce k využívání státních institucí nebo nárok na plnění ze strany státu, patří sem práva hospodářská a sociální. Můžeme říci, že každé základní právo a svoboda mají tento status, neboť z nich vždy plyne povinnost státu něco zajistit,
- aktivní – znamená možnost jednotlivce se podílet na správě veřejných záležitostí, činnost státu je totiž možná jen skrz individuální jednání, proto mají jednotlivci způsobilost vystupovat ve prospěch státu (např. prostřednictvím voleb).
- pasivní – vyjadřuje skutečnost, že nikdo nemůže jednat naprosto neomezeně, neexistuje státem neomezená osobnost, z toho vyplývá, že i jednotlivec má vůči státu určité základní povinnosti.

V dnešní době jsou používány zejména první tři druhy statusů, které slouží k označení veřejných subjektivních práv, např. vytváření autonomních prostorů,

[33] FILIP , J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: MU, 1997, s. 76 až 77.

zajišťujících státem neomezené jednání jednotlivce, dále nároků vůči státu nebo účasti na správě veřejných záležitostí. Kromě nich existuje ještě status relativní, který zdůrazňuje povinnost státu postupovat vůči všem jednotlivcům v rámci zásady rovnosti a na nediskriminačním základě.

2.6.4 Klasifikace podle forem omezení základních práv

Podle tohoto kritéria lze základní práva a svobody rozdělit na ty, které:

- nemůžeme omezit vůbec (např. právo na život, právo nebýt mučen ani podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení, právo nebýt držen v otroctví ani v nevolnictví apod.),
- můžeme omezit jen za určitých podmínek nebo v určitém rozsahu,
- jsou plně v dispozici zákonodárce, můžeme se jich tedy domáhat jen v rámci zákonů, které je provádějí.[34]

Podobnou klasifikaci můžeme nalézt i v Listině mezi jednotlivými hlavami nebo i v mezinárodních smlouvách, např. v Úmluvě na ochranu lidských práv a základních svobod.

2.6.5 Klasifikace podle generací[35]

- První generace lidských práv – tato je spojována s právním zakotvením občanských práv jako základních občanských a politických práv. Poprvé jsou začleněny už do Deklarace nezávislosti USA z roku 1776, dále pak ve francouzské Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789 a dalších materiálech. Jedná se o individuální práva (právo na život, osobní svobodu atd.)
- Druhá generace lidských práv – do této skupiny řadím politická práva - byla přijata až na přelomu 19. století (např. volební právo).

[34] Tyto práva jsou vyjmenována v čl. 41 odst. 1 Listiny.

[35] GERLOCH, A. Teorie práva. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 226.

- Třetí generace lidských práv – sociální, hospodářská a kulturní práva – byla prosazována od 30. let 20. století, představují nezbytný předpoklad sociální suverenity občanů.
- Čtvrtá generace lidských práv - v této generaci jsou obsaženy tzv. práva solidarity, jedná se o práva, která teprve nalézají své právní zakotvení a nejsou zatím jednoznačně vymezena (právo na mír, příznivé životní prostředí apod.).

2.7 Členění základních práv v Listině

Listina byla do československého právního řádu zanesena v roce 1991, její přijetí umožnilo vstup Československa do Rady Evropy. Po rozdělení Československa a vzniku samostatné České republiky se Listina stala součástí ústavního pořádku a byla jako druhý dokument zařazena za Ústavu. Představu výčet základních práv a svobod, který odpovídá mezinárodnímu standartu. Nyní bych přistoupil k popisu členění Listiny.

Listina je tedy členěna takto:

- Preambule
- I. Obecná ustanovení (čl. 1 – 4)
- II. Lidská práva a základní svobody (čl. 5 – 23)

A) Základní lidská práva a svobody (čl. 5 – 16)

B) Politická práva (čl. 17 – 23)

- III. Práva národnostních a etnických menšin (čl. 24 – 25)
- IV. Hospodářská, sociální a kulturní práva (čl. 26 – 35)
- V. Právo na soudní a jinou právní ochranu (čl. 36 – 40)
- VI. Společná ustanovení (čl. 41 – 44).

V preambuli se Listina hlásí k myšlence přirozeného práva (důležitost začlenění těchto práv vyplývá zejména ze špatných zkušeností z nacismem nebo komunismem). Obsahem preambule jsou tradiční obecně závazné demokratické principy a tradiční právní myšlenky.

Navzdory odlišným názorům různých právních teoretiků je preambule součástí platného práva, je součástí Listiny a má stejnou hodnotu jako kterákoliv jiná část Listiny.

V hlavě první jsou zakotvena základní právní východiska Listiny, tuto část nazýváme obecná ustanovení. Tato východiska stanovují obecný právní režim celého dokumentu, tím pádem jsou i základem postavení jednotlivce pro vymezení povahy těchto práv, jejich začlenění v právním státě. Tvoří základ pro normotvornou činnost státu a pro rozhodování Ústavního soudu. Je však obtížné považovat všechna tato obecná ustanovení za subjektivní veřejné právo. Upravují totiž i vztahy mezi státními orgány a jejich kompetence, na postavení jedinců mají někdy jen omezený dopad. V článcích prvním a třetím je definována rovnoprávnost lidí a věčnost základních práv a svobod, v článku druhém a čtvrtém pak jsou pak obsaženy požadavky na demokratický právní stát.

Zejména čl. 1 představuje základní pilíř Listiny, zakotvuje svobodu a rovnost jedince v důstojnosti a právech. Tato pravidla musí státní moc respektovat ve vztahu k občanům a tato jsou zároveň základními pravidly, která upravují postavení jedince. Další ustanovení Listiny z těchto pravidel vychází a dále je rozvíjí.

V dalších hlavách nalezneme již vlastní obsah a výčet těchto práv a svobod, konkrétně v hlavách druhé až páté. Jednotlivá základní práva jsou seřazena do čtyř skupin podle svých základních vlastností.

V první skupině nalezneme lidská práva a základní svobody, které jsou v Listině rozděleny do dvou oddílů – základní lidská práva a svobody a politická práva – tato jsou obsahem hlavy druhé. Základní lidská práva a svobody se nacházejí v článcích 5 -16. Tato práva garantují člověku jeho autonomní sféru, tedy prostor, který je pro ostatní občany a stát závazný a nemají právo do něj jakýmkoliv způsobem zasahovat. Tato sféra zaručuje jedinci autonomii jeho vlastního rozhodování a rozvoje. Zasahovat do těchto práv je možné jen za splnění podmínek daných Listinou a zákonem. Do této skupiny řadíme např. způsobilost k právům, právo na život apod.

V článcích 17 – 23 jsou zakotvena politická práva a svobody. Tato práva umožňují člověku účast na správě veřejných záležitostí, čímž může aktivně ovlivňovat veřejnou moc. Také zde nalezneme odkaz na přirozená práva a to ve článku 23, kde je vymezeno právo na odpor. Kromě těchto práv, která zaručují účast na správě věcí veřejných jak hlasováním nebo samotným výkonem určité politické funkce, Listina zakotvuje i politické svobody.

Zde si jako příklad můžeme uvést právo na informace, svobodu sdružování, svobodu projevu apod.

Nyní bych se přesunul ke druhé skupině práv, kterými jsou práva národnostních a etnických menšin, obsažená v třetí hlavě Listiny. Tato práva se dotýkají jen určité skupiny obyvatel, konkrétně příslušníků národnostních a etnických menšin a jsou dále zakotvena již v první hlavě ve článku 3, kde je psáno, že základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu příslušnosti k národnostní či etnické menšině, což je ještě zdůrazněno v článku 24, který stanovuje, že příslušnost ke kterékoliv národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu. Tímto Listina zaručuje příslušníkům národnostních a etnických menšin práva, která jim umožňují vést plnohodnotný život bez zásahů do jejich základních práv a svobod. Dále jim umožňuje např. rozvíjet jejich kulturu, užívat jejich jazyka, sdružovat se v národnostních sdruženích, přijímat informace v jejich mateřském jazyce atd. podle čl. 25.

Třetí skupinou základních práv jsou práva hospodářská, sociální a kulturní. Tato práva vyžadují od státu určitá plnění, jejich realizace není samozřejmá, ale závisí např. na úrovni a stavu národního hospodářství nebo sociální politiky státu. Konkrétní podrobnosti k těmto právům jsou stanoveny příslušnými zákony. Nejedná se tedy o absolutní práva, lze se jich domáhat jen v mezích zákonů, což představuje základní rozdíl oproti první skupině práv.

Poslední skupinu práv tvoří práva na soudní a jinou ochranu, obsažená v páté hlavě v článcích 36 – 40. Tato práva se od ostatních liší tím, že mají procesní povahu, tzn. jejich součástí jsou požadavky na plnění ze strany státu, pokud stát chce, aby byla tato práva realizovatelná, musí zaručit perfektní fungování soudního systému, jelikož právo domáhat se svých práv u nestranného a nezávislého soudu je jednou ze základních podmínek fungování právního státu (teprve realizace soudních práv přispívá k realizaci všech ostatních, bez něj by byly jen určitými ideály). Dále v této hlavě můžeme najít i ustanovení, týkající se pouze trestního řízení, jelikož právě v trestním řízení dochází ke zřetelným zásahům do základních práv a svobod, tyto zásahy samozřejmě vycházejí z dodržování podmínek, které stanovuje čl. 4.

Poslední, šestá hlava obsahuje společná ustanovení, vymezující určité výkladové směrnice. Tato ustanovení umožňují např. omezení určitých skupin zaměstnanců, upravují

postavení cizinců v situacích, kdy tak nebylo záměrně učiněno již v hlavě třetí nebo popisují za jakých podmínek lze soudcům a prokurátorům omezit právo na podnikání a jinou hospodářskou činnost apod.

3 SOUDNÍ OCHRANA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD

Jelikož je ČR považována za demokratický právní stát, musí v ní fungovat mechanismy, které zajistí ochranu práv občanů. Klíčovou úlohu této ochrany by měly hrát soudy, jejich úkolem je dbát na dodržování práva. Nejúčinnější by samozřejmě bylo, kdyby byla základní práva občanů dodržována přirozeně a použití soudů by bylo co nejmenší, to je ale obzvláště v dnešní době spíše utopická představa.

Základním prostředkem, sloužícím k domáhání svých práv občany, je obecné soudnictví, teprve pokud je to nutné, přichází na řadu soudnictví ústavní. Nejprve bych se zmínil o obecném soudnictví.

3.1 Obecné soudnictví

Právo na soudní a jinou ochranu jako základní prostředek ochrany základních práv a svobod je zakotveno v páté hlavě Listiny, úkolem státu je poskytnutí prostředků k zajištění ochrany proti zásahům do těchto práv.

Možnost domáhat se svých práv prostřednictvím nezávislého a nestranného soudu je zakotvena v Listině v čl. 36 odst. 1[36], tuto možnost, respektive právo označujeme jako právo na spravedlivý proces. Občan má tedy právo obrátit se na příslušný soud (podle rozsahu jeho kompetencí) vždycky a soud se musí jeho návrhem zabývat. Samozřejmě pouze pokud tento návrh splňuje všechny zákonem stanovené podmínky.

Kromě Listiny je právo na soudní ochranu zakotveno i v Ústavě, konkrétně v čl. 4, kde je řečeno, že základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci, dále v čl. 90 je zakotveno, že soudy jsou povolány především k tomu, aby poskytovaly ochranu právům. V neposlední řadě je toto právo součástí např. občanského soudního řádu, který upravuje podmínky při soudním řízení tak, aby se v co největší míře zaručila spravedlivá ochrana práv účastníku řízení. Právo na soudní ochranu není omezeno, vztahuje se i na cizince nebo právnické osoby.

---

[36] Přesné znění: „každý může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.“

Jak již bylo zmíněno, ve většině případů je prvotním orgánem obecný soud (ve výjimečných případech nemusí dojít k řízení u obecného soudu). Na ústavní soud je možné se obrátit, až pokud se ochrany základních práv u obecných soudů nelze domoci.

a) Soustava obecných soudů v ČR

Soustava obecných soudů je zakotvena v čl. 91 Ústavy a tvoří ji Nejvyšší soud, vrchní soudy, krajské soudy a soudy okresní. Čl. 91 Ústavy však také umožňuje, aby bylo možno užívat i jiné označení těchto soudů.

Nejprve bych se věnoval popisu okresních soudů. Okresní soudy představují základní stupeň soudní soustavy v ČR. Mají příslušnost projednávat všechny otázky, které přísluší soudům, pokud nejsou svěřeny soudům vyššího stupně nebo jiným orgánům. Okresní soud se skládá z předsedy soudu, místopředsedy nebo místopředsedů, dalších soudců a přísedících, přičemž dva prvně zmínění jsou jmenováni ministrem spravedlnosti. Rozhodují v senátech (soudce + dva přísedící) nebo samosoudcem. Předsedové senátů jsou jmenováni předsedou příslušného krajského soudu.[37]

Druhý stupeň soustavy soudů představují soudy krajské, které působí jako soudy druhé instance ve věcech, ve kterých rozhodoval okresní soud jako soud první instance a ještě v oblasti správního soudnictví. Krajské soudy jsou složeny z předsedy a místopředsedů (opět jmenováni ministrem spravedlnosti), dalších soudců a přísedících. Samosoudci rozhodují v případech, které stanoví zákon, např. v záležitostech obchodních rozhoduje samosoudce a v taxativně uvedených věcech rozhodují senáty. Jinak rozhodují především senáty (jejich předsedy volí předseda krajského soudu), které se skládají ze soudce + dvou přísedících (pokud rozhodují jako soudy prvního stupně v trestních záležitostech) anebo v ostatních případech z předsedy + dvou soudců.

Třetím stupněm jsou vrchní soudy, které sídlí v Praze a Olomouci. Vrchní soud se skládá z předsedy a místopředsedy soudu (jmenuje ministr spravedlnosti) a dalších soudců, kteří vytvářejí senáty, složené z předsedy + dvou soudců. Vrchní soudy rozhodují jako soudy druhého stupně pro záležitosti, u kterých rozhodovaly krajské jako první stupeň,

[37] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1 vyd. Brno: MU, 1997, s. 352.

dále přezkoumávají zákonnost rozhodnutí jiných orgánů a rozhodují i v jiných věcech, které stanovuje zákon.

V neposlední řadě je nutno zmínit také pár informací o Nejvyšším soudu ČR. Z Ústavy vyplývá, že Nejvyšší soud je vrcholným orgánem soudní moci pro většinu věcí, které náleží soudní moci. Neplatí to jen pro záležitosti, které jsou v kompetenci Ústavního soudu nebo Nejvyššího správního soudu. Dále je v Ústavě stanoveno, že soudce je jmenován prezidentem (nutná kontrasignace), předseda + místopředsedové jsou jmenováni bez kontrasignace.

Nejvyšší správní soud sídlí v Brně, je vrcholným soudním orgánem ve věcech spadajících do pravomoci soudů. Výjimkou jsou záležitosti, o kterých rozhoduje Ústavní soud nebo Nejvyšší správní soud (čl. 92 Ústavy).

Nejvyšší soud se člení na plénum, kolegia a senáty. V senátech se čtyřmi soudci se rozhoduje o mimořádných opravných prostředcích proti rozhodnutí vrchních soudů, v ostatních otázkách jsou senáty tříčlenné.

Kolegia u Nejvyšších soudů tvoří soudci Nejvyššího soudu a podle oblasti jejich činnosti je dělíme na trestní, občanskoprávní a obchodní kolegia. V čele stojí předseda kolegia, může docházet k případnému sloučení některých kolegií. Jejich úkolem je pak zaujímat stanoviska ke sjednocování výkladů zákonů a jiných právních předpisů. Při této činnosti mohou spolupracovat s předsedy vrchních soudů, zástupci správních orgánů nebo s právnickými osobami.[38]

Co se týče Pléna Nejvyššího soudu, skládá se z předsedy, místopředsedy a ostatních soudců. Zasedání pléna jsou neveřejná, mohou se jich zúčastnit předsedové vrchních soudů i další osoby. Plénum přijímá usnesení o jednacím řádu Nejvyššího soudu, vydává stanoviska k výkladu zákonů a zprávy o účinnosti zákonů. V ostatním otázkách rozhodují kolegia a senáty.

Mezi nejdůležitější úkoly Nejvyššího soudu patří např. rozhodování o rozpuštění nebo zastavení činnosti politických stran, dále rozhodování o odmítnutí kandidátní listiny

[38] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1 vyd. Brno: MU, 1997, s. 355.

při volbách do Poslanecké sněmovny nebo odmítnutí přihlášky k registraci při volbách do Senátu.

b) Soudci a jejich postavení v soustavě obecných soudů

Postavení soudců vychází z čl. 82 Ústavy, kde je zakotvena jejich nezávislost. Dále se vychází ze zákona č. 335/1991 Sb., kde jsou stanoveny podmínky za jakých může být občan ustanoven soudcem nebo přísedícím, jsou to: způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, záruka jeho zkušeností a morálních vlastností, věk 25 let v den ustanovení do funkce, jeho souhlas s ustanovením za soudce nebo přísedícího a s přidělením k určitému soudu a nakonec podmínka úplného vysokoškolského vzdělání + odborná justiční zkouška (platí pro soudce). [3]

Podmínkou výkonu této funkce je složení slibu, pokud tento soudce odmítne, funkci ztrácí. Soudci jsou chráněni zákonem proti možnosti přeložení bez jejich souhlasu. Pokud s přeložením nejprve souhlasí, potom tento souhlas odvolá a už není možnost jej přidělit k jinému soudu, jeho funkce zaniká.

Jednou z charakteristických vlastností v souvislosti s postavením soudce je jeho imunita. Je možno je trestně stíhat nebo vzít do vazby jen se souhlasem orgánu, který je jmenoval, popřípadě zvolil.

Na druhé straně, kromě jistých privilegií, jsou soudci povinni svědomitě vykonávat své povinnosti a vyhýbat se všemu, co by mohlo ohrozit důstojnost jejich funkce. Mají povinnost zachovat mlčenlivost v záležitostech, které se dověděli při výkonu své funkce. Této povinnosti však mohou být zproštěni. Soudci mohou mít také omezeno právo na podnikání a jinou hospodářskou činnost, dále právo na sdružování v politických stranách nebo právo ke stávce.

Funkce soudce nebo přísedícího může zaniknout odvoláním z funkce pro závažné kárné provinění (o tomto rozhoduje zvláštní kárný senát), vzdáním funkce na základě vlastního rozhodnutí nebo odsouzením za úmyslný trestný čin. Zánik funkce nastává i v den právní moci rozsudku, který soudce odsoudil pro úmyslný trestný čin a dále v den, kdy byl zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo byla tato omezena. K trestnímu stíhání soudce musí dát souhlas orgán, který soudce jmenoval nebo zvolil (u přísedícího), tzn. prezident (zastupitelstvo).

3.2 Správní soudnictví

Správní soudnictví je dalším nástrojem, který poskytuje ochranu základním právům a svobodám. Jeho úkolem je soudní kontrola veřejné správy a slouží především k tomu, aby nedocházelo k nezákonným zásahům orgánů státní moci do základních práv a svobod občanů.

Správní soudnictví upravuje zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní. Ve věcech správního soudnictví jsou příslušné jednat krajské soudy (specializované senáty a specializovaní samosoudci) a Nejvyšší správní soud, který sídlí v Brně a je vrcholným orgánem správního soudnictví. Přestože jeho existence je zakotvena v Ústavě v čl. 91 již od začátku, zahájil svoji činnost až v roce 2003.

Nejvyšší správní soud rozhoduje ve správních otázkách o mimořádných opravných prostředcích, tzn. o kasačních stížnostech. Co se týče dalších rozhodovacích pravomocí, soudy ve správním soudnictví rozhodují o žalobách proti rozhodnutím vydaným v oblasti veřejné správy správním orgánem, o ochraně proti nečinnosti správního orgánu, ochraně před nezákonným zásahem správního orgánu, kompetenčních žalobách, ve věcech volebních a ve věcech místního referenda, ve věcech politických stran a politických hnutí atd. (§ 4 Hlava II, soudní řád správní).

3.3 Ústavní soudnictví

3.3.1 Koncepce ústavního soudnictví

Podmínky pro vznik ústavní pravomoci pro rozhodování, zda právní předpisy jsou v souladu s ústavou, vznikly až s přijetím psaných ústav. V tomto období se také vytvořily dvě základní koncepce.[39] První nazýváme difúzní ústavní soudnictví, umožňující každému soudu přezkoumávat ústavnost zákonů.

[39] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: MU, 1997, s. 308.

Někdy se mu tedy říká také všeobecné ústavní soudnictví a má tyto znaky:

- o ústavnosti zákonů rozhoduje každý soud (obecnost),
- děje se tak jen v rámci řešení konkrétního sporu,
- soudy pak zákony nezruší, ale buď je použijí nebo nepoužijí a neaplikují je ani příště (vznik precedentu).

Druhou koncepcí je specializované ústavní soudnictví, ve kterém nemá ústavní pravomoci každý soud, ale jen soud, který je v této oblasti specializovaný a obvykle se nazývá Ústavní soud. Pokud je takový orgán jen jeden, nazýváme potom tento systém jako koncentrované ústavní soudnictví.

Tento typ je používán i v ČR. Ústavní soud ČR je orgánem specializovaného a koncentrovaného ústavního soudnictví – žádný další orgán nepřezkoumává ústavnost zákonů a Ústavní soud je pouze jeden a to v Brně.

3.4 Ústavní soud a jeho charakteristika

Ústavní soud ČR je soudním orgánem ochrany ústavnosti (čl. 83 Ústavy), je specializovaným orgánem, který nepatří do soustavy obecných soudů. Není prvním orgánem ochrany ústavnosti na našem území. Kořeny ústavního soudnictví spadají do období první republiky. Institut Ústavního soudu byl zřízen Ústavní listinou ČSR (zák. č. 121/1920) a ustanoven byl poprvé 7. 11. 1921. Jeho trvání však skončilo brzy a to uplynutím desetiletého funkčního období. Jeho činnost byla obnovena v roce 1938, ale poté ji přerušila válka. Další mezník historie ústavního soudnictví na našem území představuje ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, ve kterém se počítalo s činností ÚS, ten však nebyl nikdy ustanoven a ÚS v období socialistického státu na našem území nepůsobil. Své existence se dočkal v praxi po dlouhé odmlce až v období ČSFR. Po rozpadu republiky byl zřízen Ústavní soud ČR, jeho zakotvení nalezneme v Ústavě a v zákoně o Ústavním soudu. Ústavní zákon č. 91/1991 Sb., o Ústavním soudu ČSFR nabyl účinnosti 1.4.1991.

Hlavním posláním ÚS je ochrana ústavnosti a základních práv a svobod. Tento pojem lze definovat jako stav, kdy veškeré společenské vztahy jsou realizovány v souladu s ústavním pořádkem. Jelikož je jeho součástí i Listina, spadá tedy do kompetence ÚS

i problematika ochrany základních práv a svobod. Je potřeba zdůraznit, že ÚS není vrcholem soudní soustavy, nepřísluší mu hodnotit důkazy, nepřezkoumává rozhodnutí obecných soudů, pokud jejich rozhodnutí nevedlo k zásahu do základních práv a svobod občanů. Pouze pokud zjistí, že došlo k porušení základních práv a svobod, které jsou zaručeny Ústavním zákonem nebo mezinárodní smlouvou, může ÚS zrušit rozhodnutí obecných soudů.

Další klíčovou vlastností ÚS je fakt, že proti jeho rozhodnutím nelze použít žádný opravný prostředek, jeho rozhodnutí je konečné a nepřezkoumatelné. Jedinou možností je obrátit se na mezinárodní orgány.

ÚS je orgánem soudního typu, není však součástí soustavy soudů, svou činnost vykonává stejnými prostředky vlastními soudnictví a rozhoduje metodami soudnictví (formálním postupem, jediným měřítkem jeho rozhodování je ochrana přirozených práv člověka a práv občana). Řídí se pouze Ústavními zákony a mezinárodními smlouvami (čl. 10 Ústavy). Soudci Ústavního soudu jsou nezávislí a nestranní při svém rozhodování.[40]

3.4.1 Organizace Ústavního soudu

Jak bylo uvedeno, otázky týkající se organizace ÚS, dále jeho činnosti a postavení jsou zakotveny v Ústavě (čl. 83 až 89) a také v zákoně č. 182/1993 Sb. Tento zákon vychází zejména z čl. 88, kde je vysvětleno, kdo a za jakých podmínek a pravidel má právo podat návrh na zahájení řízení před ÚS. Zákon o ústavním soudu přesně popisuje organizaci ÚS.

Tento zákon je rozdělen do pěti částí, v první je zakotvena organizace a struktura ÚS a také postavení jeho členů. Druhá upravuje řízení před ÚS, třetí se týká platových podmínek soudců a asistentů, čtvrtá kárné odpovědnosti soudců a konečně v páté části jsou prostřednictvím závěrečných ustanovení řešeny otázky, vzniklé v situaci, kdy zanikal Ústavní soud ČSFR. Nyní již přejděme k samotné organizaci ÚS.

ÚS se skládá z 15 soudců jmenovaných na dobu 10 let, tito soudci jsou jmenováni prezidentem republiky a se souhlasem Senátu.

---

[40] Čl. 82 Ústavy.

Na to, aby tuto funkci mohli vykonávat, musí splňovat následující podmínky:[41]

- bezúhonnost,
- volitelnost do Senátu,
- vysokoškolské právnické vzdělání,
- minimálně 10 let aktivní činnosti v právnickém povolání.

Se jmenováním jednotlivých soudců souvisí nejvíce problémů, jelikož prezident při výběru není omezen ničím jiným než výše zmíněnými podmínkami pro výkon funkce soudce a často probíhají dost dlouhodobé spory před jmenováním soudců, což může ohrozit i činnost ÚS.

Soudci Ústavního soudu rozhodují v plénu nebo v senátech.

plénum – zákon o ÚS stanovuje základní pravidla pro jednání pléna a stanovuje kvorum. Toto činí obecně nejméně 10 soudců a nejméně 12 v případě vyslovení zániku funkce. Při rozhodování je potřeba většina z přítomných soudců, ve zvláštních případech (např. ústavnost zákonů, ústavní žaloba prezidentovi) je nutná kvalifikovaná 3/5 většina všech soudců. Co se týče rozdělení kompetencí mezi plénem a senáty, v zákoně je řečeno, že každá věc může být předmětem jednání pléna, některé otázky jsou však jen jeho záležitostí. Senát rozhoduje jen o komunálních stížnostech, ústavních stížnostech, volebních věcech, provedení rozhodnutí mezinárodního soudu a o kompetenčních sporech.

senáty Ústavního soudu – ÚS má čtyři tříčlenné senáty, přičemž o jejich agendě rozhoduje plénum. Senáty rozhodují jen v plném počtu v přítomnosti předsedy, předseda ÚS jmenuje předsedy jednotlivých senátů na jeden rok. Pokud se v senátu nedosáhne většiny, věc se postupuje plénu.

soudce zpravodaj – tímto výrazem se označuje člen ÚS, který má na starosti přípravu návrhu rozhodnutí v plénu nebo v senátu. V případě, že je věc v kompetenci senátu, stává se jím jeden z jeho stálých členů nebo soudce, jedná se-li o záležitost pléna. Soudce zpravodaj shromažďuje listinné důkazy, provádí výslech svědků. Musí zajistit

[41] Čl. 84 Ústavy.

neprodlené doručení návrhu rozhodnutí všem ostatním účastníkům jednání. Postavení soudce zpravodaje je významné v tom, že může při shledání důvodů k odmítnutí návrhu sám tento návrh odmítnout. Může tak učinit bez přítomnosti účastníků formou usnesení, proti kterému se není možné odvolat. Toto rozhodnutí lze provést na základě těchto příčin: [42]

- neodstranil-li navrhovatel vady návrhu v určené lhůtě,
- je-li návrh podán po lhůtě stanovené zákonem,
- jedná-li se o návrh zjevně neopodstatněný,
- pokud návrh podá někdo zjevně neoprávněný,
- jedná-li se o návrh, který nepřísluší Ústavnímu soudu,
- je-li návrh nepřípustný, pokud nestanoví zákon jinak.

Některý z těchto důvodů se týká většiny podání k ÚS.

3.4.2 Soudce Ústavního soudu a jeho postavení

Funkce soudce ÚS je funkcí veřejnou, soudce je jmenován prezidentem, který k tomu potřebuje souhlas Senátu (čl. 84 odst. 2 Ústavy). Mezi znaky postavení soudce ÚS patří rovnost, nezávislost, imunita, inkompatibilita, materiální zajištění a disciplinární odpovědnost.

Rovnost soudců vyplývá z faktu, že ÚS rozhoduje v plénu nebo v senátu. Jedná se o kolegiální rozhodování a váha hlasů jednotlivých soudců je stejná. Soudci mohou být vyloučeni z hlasování pouze pokud se jedná o jejich podjatosti a v případě kárného řízení. I co se týče rovnosti soudců, existuje zde výjimka, která nastává v situaci, kdy je dosaženo rovnosti hlasů, poté dochází k dirimování[43] předsedy senátu.

Dalším znakem je nezávislost, která platí pro každý soud. Je zakotvena v článcích 81 a 82 Ústavy. Soudci musí rozhodovat nestranně podle svého nejlepšího přesvědčení

[42] § 43 ZUS.

[43] Rozhodnutí o výsledku při rovnosti hlasů hlasem předsedy.

a nejsou vázání žádnými pokyny. Soudci ÚS jsou pak vázáni jen ústavními zákony a mezinárodními smlouvami.

Soudcům ÚS je dále přiznána imunita ve stejném rozsahu jako u členů Parlamentu. Soudce ÚS nelze trestně stíhat ani ho vzít do vazby bez odsouhlasení takového kroku Senátem a nelze je stíhat také pro přestupek, který s nimi může být jen projednán v rámci kárného řízení.

Další klíčovou zásadou pro postavení soudců ÚS je neslučitelnost výkonu jejich funkce s jinými funkcemi a činnostmi, což přispívá k zajištění jejich nezávislosti při rozhodování. Výjimkou je např. správa vlastního majetku, vědecká či pedagogická činnost apod., pokud neovlivňuje negativním způsobem jeho funkci a důstojnost. Soudce také nemůže být členem politické strany. (§ 4 ZUS).

Co se týče otázky materiálního zabezpečení, jde zde o zaručení nezávislosti a nestrannosti soudců tím, že se jim dostane přiměřeného finančního ohodnocení vzhledem k jejich postavení.

V neposlední řadě zmiňme i problematiku kárné odpovědnosti soudců ÚS. Kárným proviněním rozumíme jednání, kterým soudce porušuje své povinnosti, vážnost a důstojnost své funkce nebo ohrožuje svým jednáním důvěru v rozhodování soudu. ZUS vymezuje také způsoby zániku funkce soudce, nejvážnější je i možnost vyslovit zánik funkce. K takovému rozhodnutí je třeba kvalifikované většiny všech soudců.

Dále se soudce může vzdát své funkce osobním prohlášením do rukou prezidenta, uplynutím doby, na kterou byl jmenován, dnem, kdy přestal být volitelný do senátu a dnem právní moci rozsudku, kterým byl soudce odsouzen pro trestný čin.

3.4.3 Kompetence Ústavního soudu

Otázka rozsahu kompetencí ÚS je součástí čl. 87 Ústavy a dále je v ZUS tato kompetence rozdělena mezi plénum, senáty a soudce zpravodaje. Nejprve vyčleňme okruh otázek o kterých se rozhoduje v plénu:[44]

- zrušení zákonů a jiných právních předpisů, jsou-li v rozporu s ústavním zákonem, zákonem nebo mezinárodní smlouvou,
- ústavní žaloba Senátu proti prezidentu republiky,
- návrh prezidenta na zrušení usnesení Poslanecké sněmovny,
- zda rozhodnutí o rozpuštění politické strany je v souladu s ústavními zákony atd.

Dále plénum rozhoduje v oblasti působnosti senátů např. když senát nerozhodl, protože žádný z návrhů na usnesení nezískal většinu hlasů apod. Nyní se přesuňme k vymezení otázek, které přísluší senátu.

Prostřednictvím senátů se rozhoduje o ostatních věcech, které nepatří do působnosti pléna:[45]

- ústavní stížnosti orgánů územní samosprávy proti nezákonnému postupu státu,
- ústavní stížnosti proti rozhodnutí a jinému zásahu státní moci do základních práv a svobod,
- situacích, kdy je pochybnost o ztrátě volitelnosti a neslučitelnosti funkcí poslance nebo senátora,
- opatřeních, která jsou nezbytná k provedení rozhodnutí mezinárodního soudu, je-li pro ČR závazné,
- kompetenčních sporech orgánů státu a územních samospráv.

---

[44] § 11 ZUS.

[45] Kompletní výčet Čl. 87 odst. 1 Ústavy.

Dále je také možnost, že by místo ÚS rozhodoval Nejvyšší správní soud a to v případech kompetenčních sporů nebo ve věci zrušení právních předpisů, které jsou v rozporu se zákonem.

3.4.4 Průběh řízení před Ústavním soudem

Pravidla řízení před ÚS jsou zakotvena v ZUS v jeho druhé části. Je zde popsáno zahájení řízení, kdy návrh na jeho zahájení může podat jen navrhovatel určený ZUS. Dále jsou vymezeni účastníci řízení, což je navrhovatel a ti, které opět stanovuje ZUS a také vedlejší účastníci řízení, což jsou subjekty, kterým toto postavení přiznává zákon, pokud se nevzdají tohoto práva. Vedlejší účastníci mají stejná práva a povinnosti jako účastníci.

Dále jsou zákonem upraveny podmínky toho, jaké náležitosti musí návrh splňovat, aby se mohlo samotné řízení zahájit. Návrh musí být podán ÚS písemně a musí z něj jasně vyplývat tyto náležitosti:[46]

- kdo návrh podává,
- čeho se týká a co sleduje,
- čeho se navrhovatel domáhá.

K dalším součástem návrhu patří reálné a pravdivé popsání rozhodujících skutečností, označení důkazů, kterých se dovoláváme. Hlavní částí návrhu je pak tzv. stížnostní petit (tedy to, čeho se navrhovatel návrhem domáhá), ÚS je tímto petitem vázán, ale není vázán jeho odůvodněním. ZUS také stanovuje, které návrhy jsou nepřípustné (§ 35 ZUS).

Zde je třeba zmínit otázku nestrannosti soudu, kterou podporuje možnost vyloučení soudce z řízení v případě jeho podjatosti. Podle ZUS je soudce vyloučen z projednávání daného případu, pokud existuje pochybnost o jeho nepodjatosti nebo pokud činil nějaké rozhodnutí v té samé věci při výkonu jiné funkce, než je funkce ÚS. Dále může nějakého soudce odmítnout z důvodu podezření z podjatosti také přímo účastník řízení, musí tak

[46] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 323.

ale učinit hned na začátku prvního ústního jednání. Toto může udělat i soudce samotný, k tomuto kroku se však může přistoupit až po řádném zdůvodnění.[47]

Další podmínkou ke splnění řádného průběhu řízení je povinnost fyzických a právnických osob být zastoupena advokátem, případně notářem. Tato podmínka platí i pro advokáty samotné, což je rozdíl oproti správnímu soudnictví, kde se tato povinnost nevztahuje na osoby s právnickým vzděláním. Podle ZUS je v určitých případech (majetkové poměry stěžovatele) umožněno domáhat se náhrady nákladů, které vznikají zastoupením.

Podle čl. 87 Ústavy platí povinnost ústního jednání pro řízení před ÚS, pokud je rozhodováno v plénu nebo v senátech. Pokud všichni účastníci řízení s tímto souhlasí, je možno tuto povinnost nedodržet (jsou případy, kdy není ústní jednání nutné pro objasnění dané záležitosti). Velkou pravomoc má v této souvislosti soudce zpravodaj, který může bez ústního jednání a přítomnosti účastníků řízení návrh sám zamítnout, samozřejmě za podmínek vyplývajících ze ZUS. Kromě povinností ústního jednání je zde také zásada veřejnosti řízení, která může být omezena pouze v případech, kdy se jedná o důležitý státní zájem nebo z mravnostních důvodů.

Co se týče dokazování, provádí se podobně jako u řízení občanského, není třeba tedy dokazovat obecně známé skutečnosti, ÚS provádí jen důkazy, které jsou potřeba ke zjištění skutkového stavu, může provést i další důkazy, ne jen ty navrhované.

Pro dokazování ÚS používá tyto prostředky:[48]

- výslech svědků,
- znalecký posudek,
- zprávy nebo vyjádření jiných orgánů a právnických osob,
- listiny a ohledání,
- výslech účastníků.

---

[47] § 37 ZUS.

[48] § 49 odst. 1 ZUS.

Z Ústavy nevyplývá jakými druhy rozhodnutí ÚS rozhoduje. Ten tak může činit ve věci samé nálezem, či usnesením v ostatních věcech. Nálezy jsou vyhlášeny ve Sbírce zákonů, některé se v ní vyhlašovat nemusí.

V neposlední řadě je třeba zmínit to, jakým způsobem můžeme dělit jednotlivé nálezy ÚS podle jejich vykonatelnosti. Mohou to být tedy nálezy:[49]

- které jsou vykonatelné dnem vyhlášení ve Sbírce zákonů. Sem řadíme nálezy týkající se návrhu na zrušení zákona nebo jeho jednotlivých ustanovení podle čl. 87 Ústavy. ÚS může také vykonatelnost odložit.
- které jsou vykonatelné vyhlášením. Do této skupiny patří nálezy ve věci ústavní žaloby proti prezidentovi a také ve věci návrhu prezidenta na zrušení usnesení Poslanecké sněmovny nebo Senátu, dále se to také týká otázek volby poslance nebo senátora v případě, kdy je pochybováno o jejich volitelnosti a neslučitelnosti výkonu funkcí.
- Vykonatelné doručením jejich písemné podoby účastníkům řízení, což se týká všech ostatních druhů řízení.

Jak již bylo zmíněno v předešlé kapitole této části mé práce, rozeznáváme tyto druhy řízení před ÚS: řízení o zrušení zákonů, o ústavních stížnostech, o opravném prostředku proti rozhodnutí ve věci ověření volby poslance nebo senátora, o ústavní žalobě proti prezidentovi republiky, o návrhu prezidenta na zrušení usnesení obou komor Parlamentu, o sporech, týkajících se rozsahu kompetencí orgánů státu a územních samospráv atd.

Nyní bych přistoupil k popisu řízení o zrušení zákonů a hlavně o řízení o ústavních stížnostech, mezi které patří ústavní stížnosti orgánů územní samosprávy a dále ústavní stížnosti proti pravomocnému rozhodnutí a jinému zásahu orgánů veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod. Hlavně druhý jmenovaný druh řízení nás bude zajímat s ohledem na problematiku ochrany základních práv a svobod občanů.

---

[49] FILIP, J. Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva. 1. vyd. Brno: MU, 1997, s. 327.

a) řízení o zrušení zákonů a jiných právních předpisů

Podle čl. 87 odst. 1 Ústavy jsou oprávněni podat návrh na zrušení zákona tito činitelé:[50]

- Prezident republiky.
- Skupina nejméně 41 poslanců nebo nejméně 17 senátorů.
- Senát ÚS, v souvislosti s rozhodováním o ústavní stížnosti.
- Plénum Ústavního soudu, které dojde při rozhodování o ústavní stížnosti ke stejnému závěru jako senát v předešlém případě už přímo zahájí a provede řízení.
- Vláda za podmínek uvedených v § 118.
- Ten, kdo podal ústavní stížnost za podmínek uvedených v § 74 tohoto zákona, nebo ten, kdo podal návrh na obnovu řízení za podmínek uvedených v § 119 odst. 4 tohoto zákona.

ZUS také stanovuje pravidla, související s otázkou, který návrh lze považovat za nepřípustný. Taková situace může nastat např. když zkoumaný právní předpis už nebo ještě neplatí, tzn. pozbyl před doručením návrhu k ÚS platnosti nebo nebyl dosud vyhlášen nebo v opačném případě, kdy ještě neplatí nebo už pozbyl platnosti ten právní předpis, který je brán jako kritérium při posuzování právního předpisu nižší právní síly. K takové situaci může dojít i během řízení a tato situace je potom důvodem pro zastavení řízení.

V řízeních o zrušení zákonů nebo jiných právních předpisů hraje klíčovou roli také zásada oficiality, která je dodržena tím, že řízení je dokončeno i bez dalších návrhů, z čehož vyplývá, že pokud není návrh na přezkoumání právnosti předpisu zamítnut, ÚS má povinnost v této věci rozhodnout i bez dalších návrhů.

Na závěr této kapitoly bych zmínil problematiku dopadu právních důsledků nálezu, které rozhodují o právnosti zkoumaných právních předpisů. Např. v situaci, kdy ÚS najde

[50] § 64 odst. 1 ZUS.

nesoulad zkoumaného právního předpisu s předpisem ústavním nebo s předpisem vyšší právní síly, platnost takového předpisu končí v den, který určí ÚS. Pokud tento den stanoven není, platnost je pozbyta dnem vyhlášení nálezu ve Sbírce zákonů. Dalším aspektem je to, že v případě zrušení právního předpisu se neobnovují předpisy, které zrušil takový právní předpis.

Dále může dojít k situaci, kdy byl soudem vydán rozsudek, vyplývající ze zrušeného právního předpisu. Pokud tento rozsudek nabyl právní moci, ale nebyl ještě vykonán, je potom jeho zrušení důvodem pro obnovu řízení, při kterém je soud vázán názorem ÚS. Ostatní rozhodnutí, která nabyla právní moci a byla vydána na základě zrušeného právního předpisu se nemění.

b) řízení o ústavní stížnosti

V řízení o ústavní stížnosti rozhoduje ÚS ve třech oblastech: o ústavních stížnostech, o stížnostech orgánů samosprávy a o stížnostech politických stran a hnutí. Oproti řízení o zrušení zákona a jiných právních předpisů jsou v tomto druhu řízení jisté rozdíly. Nejprve se zmiňme o tom, kdo může navrhovat ústavní stížnost.

Jsou to tedy:[51]

- fyzická nebo právnická osoba, která tvrdí, že soudním rozhodnutím nebo jiným zásahem státu byly porušeny její základní práva a svobody, které jsou zaručeny ústavním zákonem nebo mezinárodní smlouvou,
- zastupitelstvo obce nebo vyššího územně-samosprávného celku, pokud podle jeho názoru bylo porušeno protizákonným zásahem ze strany státu jeho právo na samosprávu,
- politická strana nebo hnutí, v případě, že se domnívá, že rozhodnutí o rozpuštění této strany nebo hnutí (případně jiné rozhodnutí, které ovlivňuje její činnost) nebylo uskutečněno na základě ústavy nebo zákona.

Lhůta pro podání návrhu je v případě fyzických nebo právnických osob 60 dní ode dne, kdy nabylo právní moci rozhodnutí o posledním prostředku, který poskytuje

[51] § 72 odst. 1a § 73 odst. 1 ZUS.

zákon k ochraně práva. Pokud takový prostředek není, vycházíme ze dne, kdy došlo ke skutečnosti, která má být předmětem ústavní stížnosti. Tímto prostředkem označujeme každý procesní prostředek, který poskytuje zákon k ochraně práva. Na jeho základě vzniká povinnost orgánu se věcí zabývat a také rozhodnout. Co se týče politických stran a hnutí, je tato lhůta stanovena na 30 dní od nabytí právní moci rozhodnutí o posledním prostředku, který zákon poskytuje.

Důležitou vlastností ústavní stížnosti je fakt, že může být spojena i s návrhem na zrušení zákona nebo jeho ustanovení. Tato stížnost je nepřípustná, pokud navrhovatel nevyčerpá všechny procesní prostředky, poskytované zákonem (kromě obnovy řízení). Jedinou výjimkou, kdy může ÚS převzít i takovou stížnost, je případ, kdy stížnost svým významem přesahuje zájmy stěžovatele.

Při řízení o ústavní stížnosti rozeznáváme tyto účastníky řízení: stěžovatele a státní orgán nebo i jiný orgán veřejné moci, na který je stěžováno. Dále zde mohou být ještě vedlejší účastníci řízení, což jsou všichni ostatní, kteří se zúčastnili předchozího řízení, na které daná stížnost směřuje. Mohou to být tedy např. státní zástupce či poškozený a všichni, kterým toto postavení ÚS přiznal (§ 79 ZUS).

Aspektem, který odlišuje toto řízení od předchozího řízení o zrušení zákona nebo jiného právního předpisu, je podmínka zastavení řízení. V případě ústavní stížnosti ji může stěžovatel vzít spět až do okamžiku, kdy se ÚS odebírá k závěrečné poradě. Dalšími důvody, které vedou k zastavení řízení je např. úmrtí navrhovatele, pokud došlo k zásahu do základních práv spjatých pouze s osobou stěžovatele, nikdo tedy nemůže po smrti navrhovatele pod jeho jménem v řízení pokračovat.

Dále se zmiňme ještě o přerušení řízení, ke kterému může dojít v situaci, kdy byl společně se stížností podán i návrh na přezkoumání právnosti právního předpisu nebo pokud k tomu dospěl senát nebo plénum.

V průběhu rozhodování o ústavní stížnosti. ÚS jedná podle vlastního uvážení, okolnostmi zjištěnými v předchozích řízeních není nijak vázán, disponuje plnou jurisdikcí, kterou ale využívá zřídkakdy. Může také nařídit předběžné opatření k odvrácení hrozící škody nebo újmy nebo z jiného závažného veřejného zájmu tím, že nařídí orgánu veřejné moci, aby v zásahu nepokračoval. Návrh na předběžné opatření je samozřejmě vázán na podání ústavní stížnosti.

Na závěr této kapitoly bych popsal jaké následky má nález ÚS, který vyhoví předkládané stížnosti.

V případě je-li navrhovatelem FO nebo PO, ÚS zruší napadené rozhodnutí orgánu veřejné moci a v případě, že se nejednalo o rozhodnutí, ale o jiný zásah, který vedl k porušení základních práv a svobod, zakáže tomuto orgánu, aby v porušování práv pokračoval a pokud je to možné, obnovil stav před porušením.

Jedná-li se o stížnost, kterou navrhuje orgán samosprávy, ÚS vymezí, v čem spočívá porušení práva na samosprávu, které ústavní a jiné zákony byly porušeny, případně jakým zásahem ze strany státu k porušení tohoto práva došlo. V takové situaci ÚS zruší napadené rozhodnutí nebo zakáže dotčenému orgánu, aby v porušování práva na samosprávu pokračoval a přikáže obnovit stav před porušením. Pokud ústavní stížnost navrhuje politická strana nebo hnutí, ÚS rozhodnutí zruší.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 ROZHODOVÁNÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU VE VĚCECH OCHRANY PRÁVA NA SPRAVEDLIVÝ PROCES

V praktické části své práci bych chtěl přiblížit úlohu ÚS jako garanta základních práv a svobod v našem soudním systému. Jedno z klíčových práv představuje právo na spravedlivý proces, které se pokusím blíže objasnit. Účinek tohoto práva dopadá na všechna řízení před orgány veřejné moci, nejen na soudní řízení.

Právo na spravedlivý proces je zakotveno v čl. 36, 37, 38 Listiny a v čl. 6 a 7 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Námitka jeho porušení je patrně nejčastější agendou jak ÚS, tak Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku.

Pod tento pojem spadá široká škála procesních práv, mezi které patří např.: [15]

- **Právo na projednání věci v přiměřené lhůtě a bez zbytečných průtahů** – obviněný má právo, aby byla věc projednána v přiměřené lhůtě. Protahováním řízení může dojít ke ztrátě důkazů, ale také k příliš dlouhému vystavení obviněného zásahům do jeho práv a svobod.
- **Právo na nestrannost a nezávislost soudu nebo správního úřadu** - nestrannost znamená absenci podjatosti soudce, buď z důvodu jeho poměru k stranám nebo z důvodu jeho předchozího účinkování v téže věci.
- **Právo na veřejné projednání věci** - toto právo se vztahuje jen na řízení před soudem v prvním stupni. Vyloučení veřejnosti je možné jen v zákonem stanovených nezbytných případech, rozsudek musí být vyhlášen veřejně vždy. Význam veřejnosti řízení spočívá v ochraně účastníků před tajným výkonem spravedlnosti a zároveň také přispívá k zachování důvěry veřejnosti vůči soudům.
- **Právo na spravedlivé projednání věci** – toto právo řadíme k procesním právům, nevyplývá z něj spravedlivé rozhodnutí soudu (představa o spravedlivosti může být pro každou ze stran dosti subjektivní), ale spravedlivost řízení před soudem. Nejčastěji se s tímto právem spojují zásady rovnosti stran a kontradiktornosti. Rovnost představuje právo být souzen stejnými soudy a pomocí stejných pravidel, není povolena žádná míra diskriminace. Druhá zásada vyjadřuje pro obě strany sporu možnost seznámit se s důkazy, které předkládá druhá strana. Toto se uplatňuje zejména v trestním řízení.

Dále můžeme vymezit i další práva, která má obviněný v trestním řízení. Mezi tato patří např.: [15]

- **Právo být seznámen s obviněním v jazyce, který obviněný ovládá** – obviněný má být seznámen ihned, při aktu obvinění nebo těsně po něm.
- **Zásada presumpce neviny** – podle čl. 6 odst. 2 Úmluvy je každému zaručeno, že nebude považován za vinného z trestného činu předtím, než bude podle zákona shledán vinným příslušným soudem. Jakékoliv prohlášení, byť pouze formální, o vině osoby je nepřípustné. Na druhé straně je možno informovat veřejnost o podezření ze spáchání trestného činu osoby apod.
- **Právo na obhajobu, včetně práva obhajovat se osobně** – do tohoto práva spadá jak možnost mít možnost přípravy obhajoby, tak i právo hájit se u soudu osobně nebo za pomoci obhájce. Svého obhájce si může obžalovaný vybrat sám nebo mu může být bezplatně přidělen. Dále existuje i povinnost ustanovení obhájce z moci úřední pro mladistvé osoby nebo takové, které nejsou schopny se obhajovat samy nebo v případě zvlášť závažných trestních činů.
- **Právo na bezplatnou pomoc tlumočníka** – toto právo představuje prostředek ochrany proti diskriminaci obviněného, který nerozumí jazyku, používanému v průběhu řízení.
- **Právo na odvolání, právo odepřít výpověď** ad..

V další části této kapitoly bych se přesunul ke konkrétnímu vymezení práva na spravedlivý proces v Listině a uvedl bych konkrétní příklady z judikatury ÚS, které se týkaly porušení práv, jež jsou v konkrétních článcích zmíněny.

4.1 Vymezení práva na spravedlivý proces v Listině

4.1.1 ČL. 36 ODST. 1 LISTINY

Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.

Právo na soudní ochranu je jedním ze základních znaků právního státu. Soudy jsou podle Ústavy určeny především k tomu, aby chránily práva občanů. Aby bylo zaručeno

právo na spravedlivý proces, musí být soud nezávislý a nestranný. Tento požadavek je dán v čl. 82 odst.1 Ústavy. Právo na soudní ochranu má v ČR každý, tedy i ten, kdo není občanem ČR. Nezávislost soudců spočívá v tom, že při výkonu soudní moci nejsou nikomu podřízeni (v rámci soudní soustavy i mimo ni), soudce lze bez jeho souhlasu přeložit jen na základě pravomocného rozhodnutí kárného soudu, je tedy v podstatě neodvolatelný. Nezávislost úzce souvisí s nestranností.

Nestrannost soudce je podstatou jeho funkce, soudci jsou vázáni pouze zákonem a mají povinnost vykládat právní předpisy podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Za nestranného soudce můžeme považovat takového soudce, který je nezávislý na projednávané věci a stranách sporu v tom smyslu, že je vůči nim neutrální. Soudce nesmí získat ke stranám sporu před zahájením řízení žádný právní či služební vztah. Na nestrannost můžeme nahlížet ze dvou hledisek, ze subjektivního a objektivního. Ze subjektivního hlediska se předpokládá nestrannost soudce do té doby, dokud nebyl prokázán opak. Objektivním hlediskem je to, jak se jeví samotné řízení. V této souvislosti je zmiňována zásada, že spravedlnost musí být nejen poskytována, ale musí se též jevit, že je poskytována.[52]

4.1.2 Výběr z judikatury

Nález ÚS vydaný dne 11. 12. 2008 sp. zn. III. ÚS 1481/08:

„*Nezávislost rozhodování obecných soudů se uskutečňuje v ústavním a zákonném procesněprávním a hmotněprávním rámci. Procesněprávní rámec představují především principy řádného a spravedlivého procesu. Jedním z těchto principů, představujícím součást práva na řádný proces, a vylučujícím libovůli při rozhodování, je i povinnost soudů své rozsudky řádně odůvodnit. Z odůvodnění musí vyplývat vztah mezi skutkovými zjištěními a úvahami při hodnocení důkazů na straně jedné a právními závěry na straně druhé. V případě, kdy jsou právní závěry soudu v extrémním nesouladu s vykonanými skutkovými zjištěními anebo z nich v žádné možné interpretaci odůvodnění soudního rozhodnutí nevyplývají, nutno takovéto rozhodnutí považovat za stojící v rozporu s čl. 36*

[52] Pavlíček, V. et al. Ústava a ústavní řád České republiky. 2. vyd. Praha: Linde Praha, 1999. str. 287.

odst. 1 Listiny. Povinnosti řádného a transparentního odůvodnění odvolací soud v posuzované věci nedostál, neboť z jeho rozhodnutí není zřejmé, z čeho ve svém právním závěru vycházel; odvolací soud opřel své rozhodnutí o jakousi obecnou domněnku či premisu.“

Nález ÚS vydaný dne 15. 10. 2008 sp. zn. I. ÚS 134/08:

„*Pokud bylo pravomocně rozhodnuto o zproštění obžaloby nebo o zastavení trestního stíhání, je povinností státu, aby nahradil náklady řízení nejen osobě „na níž byl trest vykonán“, nýbrž i osobě, která byla osobě již zemřelé oprávněna zvolit obhájce. Bylo totiž v zájmu samotného právního státu, aby řízení napravující zjevné nespravedlnosti, proběhlo.*

Jestliže se naznačené úvahy neuplatnily v rozhodnutích obecných soudů, došlo k porušení práva stěžovatelky na spravedlivý proces dle čl. 36 odst. 1 Listiny a práva na náhradu škody způsobenou nezákonným rozhodnutím státu dle čl. 36 odst. 3 Listiny.“

Nález ÚS vydaný dne 9. 10. 2008 sp. zn. I. ÚS 2495/07:

„V případě stěžovatele Nejvyšší správní soud postupoval v rozporu s pravidly spravedlivého procesu, zakotvenými zejména v článku 36 odst. 1 Listiny. Nevzal v úvahu ustanovení § 106 odst. 3 soudního řádu správního, podle kterého, nemá-li kasační stížnost všechny náležitosti již při jejím podání, musí být tyto náležitosti doplněny ve lhůtě jednoho měsíce od doručení usnesení, kterým byl stěžovatel vyzván k doplnění podání. Nejvyšší správní soud nepřihlédl k předcházející procesní činnosti krajského soudu směřující k tomu, stěžovateli umožnit kasační stížnost podat. Nevzal v úvahu, ani věcně nevyargumentoval, proč posoudil kasační stížnost jako opožděnou, za situace, kdy krajský soud dodatečnou lhůtu k jejímu podání poskytl.

ÚS shledal shora uvedený postup Nejvyššího správního soudu za jsoucí v rozporu s ústavně zaručeným právem na spravedlivý proces, zakotveným v čl. 36 odst. 1 Listiny. Svým postupem Nejvyšší správní soud zabránil stěžovateli, aby jeho věc byla projednána stanoveným postupem u nezávislého a nestranného soudu. Věc prošla dvěma instancemi správního soudnictví, krajský soud stěžovateli šanci k projednání jeho kasační stížnosti dal, Nejvyšší správní soud mu ji svým postupem zase vzal.“

Nález ÚS vydaný dne 14. 8. 2008 sp. zn. III. ÚS 457/07:

„*Nepřiznal-li správní soud v samostatně vedeném řízení úspěšnému účastníkovi (§ 60 odst. 1 soudního řádu správního) náhradu nákladů advokátního zastoupení s odůvodněním, že tyto náklady již byly uhrazeny v jiném řízení, použil argument v zákoně neobsažený a z hlediska předchozího postupu neočekávatelný, čímž vykročil z mezí, v nichž lze vykonávat státní moc (čl. 2 odst. 2 Listiny). „Nerespektováním" čl. 2 odst. 2 Listiny zasáhl do stěžovatelova práva na spravedlivý proces, garantovaného v čl. 36 odst. 1 a odst. 2 Listiny."*

Nález ÚS vydaný dne 1. 7. 2008 sp. zn. IV. ÚS 216/08:

„*Pokud soud rozhodne o náhradě nákladů řízení ve zjevném nesouladu s výrokem, jímž rozhodl v meritu věci, je nutno takový postup označit za postup, který porušuje principy práva na spravedlivý proces. V posuzované věci odvolací soud volil při rozhodování o nákladech řízení jiný než uvedený postup, nerespektující bez zákonné opory úspěch ve věci, podstatě popřel základní zásady rozhodování o nákladech civilního řízení, napadenými výroky rozhodl proti jejich smyslu a v důsledku toho i v rozporu se zásadou předvídatelnosti rozhodnutí, která je jedním z předpokladů spravedlivého rozhodování i právní jistoty."*

4.2 ČL. 38 ODST. 2 LISTINY

Každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů a v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům. Veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem.

Zásadu veřejnosti jednání můžeme najít na více místech, např. v Ústavě v článku 96 odst. 2, kde je řečeno, že jednání před soudem je ústní a veřejné, výjimky stanoví zákon. Rozsudek se vyhlašuje vždy veřejně. Dále i v čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy, kde se říká, že rozsudek musí být vyhlášen veřejně, je však možné vyloučení veřejnosti v zájmu mravnosti, veřejného pořádku, národní bezpečnosti, nezletilých nebo ochrany soukromého

života účastníků atd.,[53]. a také v § 8 odst. 1 zákona o soudu a soudcích, obdobně tuto otázku upravuje i tr. ř.

Princip veřejnosti soudního řízení umožňuje přítomnost všem, kdo o to projeví zájem, nejen účastníkům řízení. Veřejnost může soudní jednání navštěvovat a sledovat tak činnost soudů, což přispívá k větší veřejné kontrole jejich činnosti. Ústava a Listina neuvádí důvody, ale ČR je vázána výše zmíněným čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Problematika projednání věci bez zbytečných průtahů je zmíněna i v čl. 8 Listiny. V Listině však není nikde definován pojem zbytečný průtah. Co se týče trestního řízení, je tato povinnost součástí § 2 odst. 4 tr. ř., ze kterého vyplývá, že soudní orgány jsou povinny projednávat věci co nejrychleji a plně šetřit ústavně zaručená práva. Soudy by se tedy měly snažit rozhodovat v přiměřených lhůtách a v co největší míře zamezovat vzniku průtahů, které jsou v rozporu s principem ochrany práv.

Účastník řízení má právo se vyjádřit k navrhovaným důkazům a sám navrhnout, které důkazy by měly být provedeny k podepření jeho tvrzení. Může také uvádět důkazy pro svou obhajobu, činit návrhy a podávat žádosti o opravné prostředky. Toto právo úzce souvisí s principem veřejnosti jednání a také s principem rovnosti stran.

4.2.1 Výběr z judikatury

Nález ÚS vydaný dne 2. 12. 2008 sp. zn. II. ÚS 323/07:

„Zásadám spravedlivého procesu, vyplývajícím z Listiny (čl. 36 odst. 1), je nutno rozumět tak, že ve spojení s obecným procesním předpisem uplatněným v řízení před obecným soudem, musí být dána účastníkovi řízení možnost vyjádřit se k věci samé a ke všem provedeným důkazům (čl. 38 odst. 2 Listiny). Tomuto procesnímu právu účastníka odpovídá povinnost soudu vytvořit účastníkovi řízení prostor k uplatnění jeho námitek a vyjádření ve vztahu k provedeným důkazům. Jestliže tak obecný soud neučiní, zatíží svoje rozhodnutí nejen vadami, spočívajícími v porušení obecných procesních principů, ale současně postupuje i v rozporu se zásadami, vyjádřenými v hlavě páté Listiny

[53] Pavlíček, V. et al. Ústava a ústavní řád České republiky. 2. vyd. Praha: Linde Praha, 1999. str. 310.

(především čl. 36 odst. 1, čl. 38 odst. 2) a v čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.“

Nález ÚS vydaný dne. 10. 4. 2008 sp. zn. III. ÚS 685/06:

„*Porušení základního práva zaručeného čl. 38 odst. 2 Listiny a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod může být založeno i průtahy v občanském soudním řízení, jež mají původ v nesprávném právním posouzení důsledků institutu přerušení řízení prohlášením konkursu na majetek jednoho z více jeho účastníků.“*

Nález ÚS vydaný dne. 19. 1. 2005 č. 10/04 Svazek č. 36:

„*Přiměřenost doby řízení nelze vyjádřit numericky, neboť je podmíněna objektivně charakterem projednávané věci a musí být zkoumána ve světle konkrétních okolností případu, s přihlédnutím ke složitosti věci, chování stěžovatele a chování příslušných orgánů. V případě trestního řízení tak může být významný pro posouzení přiměřenosti jeho délky např. počet spoluobviněných, teritoriální a časový rozsah trestné činnosti, či přítomnost mezinárodního prvku. Konečně je třeba zkoumat zda orgány činné v trestním řízení konaly v dané věci plynule.*

Je nepřijatelné, aby trestní řízení bylo do nekonečna prodlužováno s odkazem na nutnost získávat informace ze zahraničí. Je věcí státu, aby se s problematikou zahraničních prvků v trestním řízení, včetně mezinárodní spolupráce, vypořádal zajištěním funkčního a rychlého systému právní pomoci, či jiným způsobem. Pojem plynulost v trestním řízení je třeba chápat ve světle ústavně zaručených práv stěžovatele a také v kontextu zásady rychlosti řízení zakotvené v ustanoveních tr. ř.“

Nález ÚS vydaný dne 10. 10. 1998 č. 116/1996 Sbírka nálezů ÚS:

„Nečinnost soudu, případně nepřiměřené průtahy v projednávání věci jsou porušením čl. 38 odst. 2 Listiny, podle něhož každý má právo, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů.“

4.3 ČL. 38 ODST. 1 LISTINY

Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon.

Tato zásada byla formulována už v Rakousku v roce 1862 a vychází z principu rovnosti, podle kterého je každý stejným způsobem podřízen zákonné jurisdikci soudu, kterou nelze měnit. Tato zásada je velmi důležitá, neboť představuje jednu ze záruk právní jistoty. [8]

Hlavní myšlenkou zásady, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci je zabránění stavu, kdy by o určité věci rozhodoval soud, který není k takovému rozhodnutí příslušný a jeho soudcům takové rozhodnutí nenáleží. Smyslem této zásady je zajistit, aby rozhodnutí určité věci či rozhodnutí o právech a povinnostech určitého subjektu bylo svěřeno věcně, funkčně či místně příslušnému soudu. Z tohoto článku také vyplývá, že je-li zákonem dáno, že v určité situaci má rozhodovat samosoudce, pak rozhoduje samosoudce a nikoliv senát a naopak.

Příslušnost soudu a soudce stanoví zákon, což znamená, že pravomoc ani příslušnost nemůže být stanovena a ani jakkoliv měněna jinak, než zákonem, z čehož vyplývá, že žádný státní orgán nesmí přikázat, aby o věci, která je v pravomoci soudu, rozhodl např. správní úřad nebo nepříslušný soud.[54]

Zásada, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, je obsahem také § 7 odst.2 zákona o soudu a soudcích. Pravomoc a věcnou nebo místní příslušnost soudů v trestním řízení pak upravuje tr. ř.

4.3.1 Výběr z judikatury

Nález ÚS vydaný dne 4. 8. 2004 Usnesení č. 42/06 svazek č. 34:

„*Pochybnosti o nepodjatosti soudce nevyplývají rovněž ze skutečnosti, že soudci, kteří pracují na tomtéž soudu a úseku jako jmenovaný soudce, jsou v postavení poškozených v trestní věci, v níž je stěžovatel podezřelým ze spáchání trestných činů*

[54] Pavlíček, V. et al. Ústava a ústavní řád České republiky. 2. vyd. Praha: Linde Praha, 1999. str. 308.

vůči nim. Vztah mezi soudci na jednom pracovišti vyplývající z jejich vzájemného pracovního styku nemůže být důvodem pro vyloučení soudců určitého soudu ani v případě, že by již byla podána obžaloba, dle níž by poškozeným byl soudce tohoto soudu, neboť pouhá kolegialita vyplývající ze společného výkonu soudcovské funkce u určitého soudu sama o sobě není takovou skutečností, která by ve smyslu ustanovení § 30 odst. 1 tr. ř. vedla k pochybnostem, že žádný soudce tohoto soudu nemůže ve věci nestranně rozhodovat. Obžaloba v trestní věci stěžovatele, v níž by mohli být soudci poškozenými, nebyla v době rozhodování o námitce podjatosti však ani podána.“

Nález ÚS vydaný dne 15. 11. 2001 Nález č. 172/2000 Svazek č. 24:

„*Podle názoru ÚS lze souhlasit s tím, že předpokladem přikázání věci z důvodu vhodnosti podle ustanovení § 12 odst. 2 občanského soudního řádu je existence okolností, jež umožňují hospodárnější a rychlejší projednání věci. Přitom je však třeba mít na zřeteli, že obecná místní příslušnost soudu, který má věc projednat, je zásadou základní, a případná delegace příslušnosti jinému soudu je toliko výjimkou z této zásady, kterou je třeba, jako výjimku, vykládat restriktivně.*

ÚS konečně odkazuje na své dřívější rozhodnutí pod sp.zn. IV. ÚS 222/96, ve kterém zaujal stanovisko, že pokud soud přikáže věc jinému soudu podle § 12 odst. 2 občanského soudního řádu, aniž by pro takové rozhodnutí byly splněny podmínky, poruší tím ústavně zaručené právo zakotvené v článku 38 odst. 1 Listiny, podle kterého nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci.“

Nález ÚS vydaný dne 18. 10. 2001 Nález č. 153/2001 Svazek č. 24:

„*Základní právo na zákonného soudce (tj. příslušnost soudu a soudce) není vyčerpáno jen zákonným vymezením věcné, funkční a místní příslušnosti soudu, ani pouhým zákonným vymezením obsazení soudu. ÚS v řadě svých rozhodnutí dospěl k závěru, že součástí základního práva na zákonného soudce je i zásada přidělování soudní agendy a určení složení senátů na základě pravidel, obsažených v rozvrhu práce soudů. Mezi požadavky, jež vyplývají pro rozvrh práce z čl. 38 odst. 1 Listiny, patří dále předvídatelnost a transparentnost obsazení soudu, včetně zastupování, ve vztahu k účastníkům řízení.“*

Nález ÚS vydaný dne 7. 12. 1995 Nález č. 82/1995 Svazek č. 4:

„Rozhodnutí podle § 262, věta druhá trestního řádu, tedy, aby věc projednal a rozhodl jiný soud téhož druhu a stupně, je svou povahou bezpochyby odnětím a přikázáním věci, a proto pro tento postup musí být splněny obdobné důležité důvody jako pro postup podle § 25 tr. ř. Takto základním kritériem pro posouzení existence důležitých důvodů je zejména fakt, zda u místně příslušného soudu lze zajistit dodržení základních zásad trestního řízení, jak jsou uvedeny v § 2 tr. ř. a vyloučit jakékoliv pochybnosti o nestrannosti soudu, jako principu uvedeného v čl. 36 odst. 1 Listiny i v ustanovení § 5 odst. 1 zákona o soudech a soudcích. Zmíněné důležité důvody musí být zřetelné, zřejmé a bezpochybné a jejich existence musí být jednoznačně prokázána.

Všechny úvahy dané problematiky je potom na místě vnímat z hlediska ustanovení čl. 38 odst. 1 Listiny, které hovoří o tom, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci s tím, že příslušnost soudu i soudce stanoví zákon. Ten ji stanovil s tím, že je zásadně dána a postup, kterým je věc odnímána a přidělována soudu jinému je nutno chápat jako postup rozhodně nestandardní a zcela výjimečný. Přitom institut zákonného soudce (jeho odnětí) je důležitým prvkem právní jistoty a nic na tom nemění ani skutečnost, že v § 262 tr. ř. je stanovena jistá výjimka. Ta je ovšem, jak zmíněno, omezena důležitými důvody, které ÚS, jak uvedeno v daném případě, neshledal. Zde je nutno upozornit i na to, že odvolací soud má možnost postupovat v prvém pořadí podle věty prvé obsažené v ustanovení § 262 tr. ř. I takovýto postup by měl být výjimečným, když postup podle věty druhé § 262 tr. ř. je průlomem do zásady místní příslušnosti, a tedy vyjádřením zásady, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci (čl. 38 odst. 1 Listiny).“

4.4 ČL. 37 ODST. 2 a 4 LISTINY

Odst. 2 - Každý má právo na právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení.

Odst. 4 - Kdo prohlásí, že neovládá jazyk, jímž se vede jednání. Má právo na tlumočníka.

Hlavním smyslem odst. 2 je dát možnost obviněnému se obhajovat. Právo na právní pomoc je však výrazně širší. Jedná se o právní pomoc ve smyslu podpory v řízení, právní poučení, soudní dohled nad správou majetku nezletilého atd., aby jednotlivec z tohoto

důvodu neutrpěl újmu. Nárok na právní pomoc vzniká v okamžiku zahájení řízení před soudem, jiným státním orgánem nebo orgánem veřejné správy. Co se týče trestního řízení, v něm má obviněný právo být náležitě poučen o svých právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby podle § 2 odst.13 tr. ř. , zvláště o možnosti zvolit si svého obhájce.

Právo na právní pomoc má každý, to znamená, že není činěn rozdíl mezi občanem a cizincem. Právní pomocí je myšlena především pomoc profesionální, tj. právní pomoc poskytovaná osobami, které jsou ji podle zákona oprávněny poskytovat jako součást svého povolání.[55] Mezi tyto osoby patří advokáti, komerční právníci a notáři. Právo na tlumočníka se týká jen úředního jednání, může být uplatněno např. při policejním výslechu apod. Toto právo se dotýká jak práva na právní pomoc, tak i zásady rovnosti, protože pokud by bylo jednání vedeno v jazyce, kterému by jedna strana nerozuměla, byla by tato strana zjevně v jednání znevýhodněna.

Právo na tlumočníka má ten účastník jednání, který prohlásí, že neovládá řeč, ve které se jednání vede. Důležité je zde slůvko prohlásí, neboť se už dále nezkoumá, zda řeč opravdu neovládá nebo naopak. Toto právo se uplatňuje u orgánu, s kterým se jednání vede. Náklady na tlumočníka hradí stát, pokud není jasně stanoveno, kdo nese tyto náklady, předpokládá se, že je nese orgán, který tlumočníka zřídil.

4.4.1 Výběr z judikatury

Nález ÚS vydaný dne 19. 6. 2007 č. 187/06:

„Vzhledem k ústavně zaručenému právu na právní pomoc ve smyslu čl. 37 odst. 2 a 3 Listiny nelze prostřednictvím termínu „důvody“ v § 60 odst. 1 soudního řádu správního vymezovat kategorii osob, která by z hlediska právního zastoupení měla odlišné postavení, a tak jí de facto její právo upírat a z hlediska ostatních ji diskriminovat.

Účastníka nelze sankcionovat tím, že mu nebude přiznána část nákladů, odpovídající výši odměny advokáta s tím, že se mohl bránit sám. Opačná interpretace ustanovení § 60 soudního řádu správního popírá princip rovnosti účastníků, porušuje právo na spravedlivý proces a nepřímo zasahuje též do práva na právní pomoc.“

[55] Pavlíček, V. et al. Ústava a ústavní řád České republiky. 2. vyd. Praha: Linde Praha, 1999.str.298.

Nález ÚS vydaný dne 18. 10. 2006 č. 191/2004 svazek č. 43:

„*Stanoví-li tr. ř. v případě stížnosti pro porušení zákona podmínky, za nichž se ustanovuje odsouzenému obhájce, je třeba chápat uvedený institut v jeho materiálním pojetí. To znamená, že probíhající soudní řízení je třeba vést takovým způsobem, aby došlo k naplnění účelu nutné obhajoby a tím i šetření základních práv a svobod odsouzeného. Bez toho, aniž by mohl ustavený právní zástupce jakkoli ovlivnit právní názor soudu, nelze na soudní řízení hledět jako na spravedlivé.“*

Nález ÚS vydaný dne 20. 10. 2004 č. 153/2004 svazek č. 35:

„*Postupem policie bylo porušeno ústavní právo stěžovatele na právní pomoc v řízení, zakotvené v čl. 37 odst. 2 Listiny, a to tím, že mu nebylo umožněno, aby jím zvolený advokát byl přítomen jeho výslechu jako svědka. Z ústavněprávního hlediska není žádný důvod, aby svědek na rozdíl od osoby podávající vysvětlení, neměl právo na právní pomoc podle čl. 37 odst. 2 Listiny.*

Přitom v žádném případě nejde o to, že by orgán činný v trestním řízení měl za povinnost advokáta v každém případě zajistit, anebo odkládat provedení svědecké výpovědi proto, že si svědek přeje mít u výslechu svého advokáta, ale pouze o povinnost toto zastoupení umožnit. Je proto věcí svědka, zda se rozhodne přijít k podání svědecké výpovědi v doprovodu svého právního zástupce, či sám.“

Nález ÚS vydaný dne 8. 8.. 200 sp. zn. II. ÚS 186/05:

„Podle § 18 odst. 2 občanského soudního řádu, které je podle § 64 soudního řádu správního nutné přiměřeně použít, účastníku, jehož mateřštinou je jiný než český jazyk, soud ustanoví tlumočníka, jakmile taková potřeba vyjde v řízení najevo. Tam, kde existuje pochybnost o tom, zda je účastník řízení s ohledem na své jazykové znalosti schopen adekvátně reagovat na výzvu soudu ke splnění procesních povinností nebo uplatnění procesních práv v českém jazyce (nebo na ni v důsledku téhož nereaguje vůbec), je třeba úkon soudu provést rovněž v jazyce, kterému účastník řízení rozumí, anebo mu ustanovit tlumočníka. V opačném případě není zajištěna ústavním pořádkem i zákonem definovaná rovnost účastníků řízení.“

4.5 ČL. 37 ODST. 3 LISTINY

Všichni účastníci jsou si v řízení rovni.

Rovnost účastníků řízení je obsažena i v čl. 1 Listiny, který má ovšem na mysli pouze fyzické osoby. V čl. 37 se však jedná o rovnost procesní, která znamená, že v řízení žádný z účastníků nemá mít lepší postavení, než ten druhý.[56]

Jedná se o zásadu, která se týká jak FO, tak i PO, které jsou účastníky řízení, ve kterém se rozhoduje o právech a povinnostech účastníků. Řízení musí být řízením kontradiktorním, tzn. řízením, ve kterém proti sobě stojí dvě strany jako procesní odpůrci.

Tato zásada se vztahuje na všechna řízení (ve správním řízení kontradiktorním, v civilním i trestním) a shoduje se s čl. 96 Ústavy, podle něhož mají všichni účastníci řízení před soudem stejná práva. Obdobně tuto otázku upravuje i § 4 zákona o soudech a soudcích.

4.5.1 Výběr z judikatury

Nález ÚS vydaný dne 21. 11. 2008 č. 338/06:

„*Tím, že soud prvního stupně při rozhodování o zastavení řízení po zpětvzetí žaloby nedoručil odvolání, podané žalobcem a směřující proti výroku o náhradě nákladů řízení, žalovanému, který zaujímal k argumentům žalobce od samého počátku zřetelně nesouhlasný postoj, odňal žalovanému možnost seznámit se s obsahem podaného odvolání, a neumožnil mu tak se k němu vyjádřit, případně realizovat jeho další procesní práva.*

Pokud toto pochybení nenapravil ani soud druhého stupně, který o odvolání směřujícím do výroku o nákladech řízení rozhodl v neveřejném zasedání, tedy toliko na základě podaného odvolání, přesto, že základ jeho rozhodnutí o nákladech řízení se odvíjel od sporné skutkové okolnosti, a navíc rozhodl jinak, než soud prvního stupně, zkrátil žalovaného na jeho procesních právech. Soud tak porušil ústavně chráněné právo na soudní ochranu ve smyslu článku 36 odst. 1 Listiny, neboť nepostupoval při ochraně

[56] Pavlíček, V. et al. Ústava a ústavní řád České republiky. 2. vyd. Praha: Linde Praha, 1999. str.300.

práva stanoveným postupem. Porušil též ústavně chráněný princip rovnosti účastníků řízení ve smyslu článku 37 odst. 3 Listiny.“

Nález ÚS vydaný dne 21. 8. 2008 č. 657/05:

„*V dané věci nebylo soudem prvního stupně odvolání žalovaného zasláno stěžovatelce a stěžovatelka neměla ani následně možnost se s tímto odvoláním seznámit, neboť se k nařízenému jednání nedostavila v důsledku dopravní nehody. Pokud soud prvního stupně nezaslal odvolání protistrany druhému účastníku řízení ani jeho řádně zvolenému právnímu zástupci, odňal mu možnost seznámit se s obsahem odvolání a případně realizovat jeho procesní práva. Pokud toto pochybení nenapravil ani odvolací soud, který o odvolání rozhodl při jednání, kterého se z objektivních a soudu již před jednáním známých příčin nemohl zúčastnit právní zástupce účastníka, jemuž odvolání nebylo doručeno, došlo postupem obecných soudů k aplikaci relevantních ustanovení občanského soudního řádu v rozporu s ústavním principem rovnosti účastníků řízení a k porušení stěžovatelových práv ústavně zaručených v čl. 37 odst. 3 Listiny.“*

Nález ÚS vydaný dne 1. 12. 2008 č. 3269/07:

„ÚS nenachází důvod pro změnu své dosavadní judikatury a setrvává na právním názoru, že k ustanovení opatrovníka je možno přistoupit toliko po vyčerpání dostupných možností zjištění aktuálního pobytu účastníka řízení. Jsou-li důvody pro ustanovení opatrovníka spolehlivě dány, je nutno hledat především v řadách osob blízkých účastníku, jehož práva mají být v řízení chráněna. Pokud soud ustanoví opatrovníka předčasně a toliko formálně, porušuje základní práva účastníka plynoucí z čl. 36 odst. 1, čl. 37 odst. 3 a čl. 38 odst. 2 Listiny.“

Nález ÚS vydaný dne 14.7. 1998 č. 112/1998 Sbírka nálezů ÚS:

„Nezávislost rozhodování obecných soudů se uskutečňuje v ústavním a zákonném procesněprávním a hmotněprávním rámci. Součástí ústavního rámce nezávislosti soudů je jejich povinnost dbát rovnosti v právech, plynoucí z čl. 1 Listiny. Tomu korespondují základní práva, vyplývající z principu rovnosti. Rovnost v právech ve vztahu k obecným soudům, kromě jiného, zakládá tudíž právo na stejné rozhodování ve stejných případech a zároveň vylučuje libovůli při aplikaci práva. Za porušení principu rovnosti v právech nutno zejména považovat ty případy, kdy obecný soud neposkytne účastníkům ochranu v jejich základních právech a svobodách, ač již tato práva ve skutkově obdobných

případech byla ÚS přiznána. Důsledkem takovéhoto postupu z hlediska ústavního je nerovnost v základních právech. Pro ústavněprávní posuzování respektování principu rovnosti v soudní aplikaci základních práv a svobod platí obdobně ta hlediska, jež ÚS vyslovil v oboru kontroly norem, tj. vyloučení libovůle a dotčení některého ze základních práv a svobod. S ohledem na uvedený právní názor ÚS, obsažený v nálezu ve věci sp. zn. III. ÚS 206/98, porušení konkrétního základního práva a svobody (v daném případě čl. 36 odst. 1 Listiny) ve spojení s nerespektováním právního názoru ÚS, vyjádřeného v jeho nálezu ve skutkově obdobném případě, zakládá i porušení ústavního principu rovnosti.“

Nález ÚS vydaný dne 1.12. 1999 č. 17/1999 Sbírka nálezů ÚS:

„Výrazem rovnosti účastníků je i jejich právo být přítomni při jednání před soudem. Postupem obecných soudů však byli účastníci tohoto svého práva zbaveni. Zásada rovnosti účastníků je rovněž významným interpretačním pravidlem při výkladu procesněprávních předpisů. Proto i při interpretaci § 115 občanského soudního řádu je třeba z této zásady vycházet. Podle tohoto ustanovení k nařízenému jednání předvolá předseda senátu účastníky. Tak tomu je většinou při prvém jednání, při němž má být účastník vyslechnut. Navrhli-li stěžovatelé důkaz výslechem účastníků, a přesto nebyli k jednání u obecného soudu předvoláni, došlo tím k porušení jak shora uvedených ustanovení občanského soudního řádu, tak zejména čl. 38 odst. 2 Listiny. Právo na osobní přítomnost účastníků u jednání, jakož i právo vyjádřit se ke všem prováděným důkazům nebylo respektováno.“

4.6 ČL. 37 ODST. 1 LISTINY

Každý má právo odepřít výpověď, jestliže by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě, nebo osobě blízké.

Toto právo uvedené v čl. 37 je přejato z čl. 14 Mezinárodního paktu a občanských a politických právech. Právo odepřít výpověď je dáno každému, kdo je povinen vypovídat. V čl. 37 není stanoven rozdíl před jakým orgánem má být provedena výpověď. Může to být výpověď před orgánem státním i nestátním. O tom, zda došlo k oprávněnému odepření výpovědi rozhoduje soud, resp. daný orgán, před kterým měla být výpověď podána a byla odmítnuta.

Posouzení je věcí orgánu, který však nezjišťuje obsah samé skutečnosti, kvůli které byla výpověď odepřena, neprovádí a nepožaduje důkazy, které by potvrdily možnost nebezpečí trestního stíhání vypovídajícímu, nebo osobě jemu blízké. Pojem osoba blízká je vykládán ve smyslu § 116 občanského zákoníku, není totiž ozřejměn ani občanským soudním řádem. Soud je zpravidla odkázán na to, co svědek tvrdí, může však odepření výpovědi neuznat v případě, že je zřejmé, že svědkovi ani jeho osobě blízké žádné nebezpečí v souvislosti s výpovědí nevzniká.[57]

4.6.1 Výběr z judikatury

Nález ÚS ze 4. prosince 1997 č. 150/1997 Sbírka nálezů ÚS svazek č. 9:

„Ústavně chráněné právo svědka na odepření výpovědi pro nebezpečí trestního stíhání jeho nebo osob v zákoně vyjmenovaných není (na rozdíl od důvodů spočívajících v příbuzenském či obdobném vztahu) absolutní; absolutní v tom smyslu, že právo odepřít výpověď by se mělo vztahovat k výpovědi jako celku. Jestliže zákon vyžaduje, aby na počátku výslechu byla dána svědkovi možnost, aby spontánně a souvisle vylíčil, co o věci ví, je mu tím současně umožněno, aby ve své výpovědi pominul to, co (ze zákonem stanoveného důvodu) pokládá pro sebe (pro zákonem vyjmenované osoby) za nebezpečné; teprve tehdy, jsou-li mu kladeny upřesňující či doplňující otázky, přísluší mu oprávnění odpověď na ně odmítnout.

Kritéria důvodnosti odepření výpovědi jsou výrazně flexibilní a v rozhodovací praxi se mohou vzájemně významně lišit, takže je dostatečně vyčerpávajícím způsobem nelze vtěsnat do obecného pravidla (výkladu); vždy však musí platit, že při úvaze nad důvodností odepření výpovědi nelze od svědka odpírajícího výpověď vyžadovat takové údaje, které by ve své konkrétnosti mohly pro něj vytvořit takovou situaci, v níž by byl na svém ústavně zaručeném základním právu (čl. 37odst. 1 Listiny) zkrácen nebo jen ohrožen.

Zákaz sebeobvinění (nebezpečí trestního stíhání) v každé jednotlivé věci nutno vyložit z jejich individuálních režimů a podmínek, za nichž k odepření výpovědi (její části)

[57] Pavlíček, V. et al. Ústava a ústavní řád České republiky. 2. vyd. Praha: Linde Praha, 1999. str.295.

dochází, a to pod zřetelným důrazem ústavně chráněného jeho zákazu, jemuž při případné kolizi s jinými zájmy je třeba dát přednost.“

Nález ÚS vydaný dne 2. 2. 2006 č. 32/2004 Sbírka nálezů ÚS svazek č.40:

„*Odmítnutí akceptace odepření svědecké výpovědi za situace, že vyslýchaný svědek byl nesprávně poučen v tom smyslu, že se na něj nevztahuje ust. § 100 odst. 2 tr. ř. a „že je povinen vypovídat“, se jeví jako předčasné a ničím nepodložené. Pokud pak orgány policie a státního zastupitelství za daného stavu aplikovaly oprávnění zakotvené v § 66 odst. 1 tr. ř. pro porušení povinnosti svědčit dle § 97 tr. ř. v důsledku absence naplnění podmínek odmítnutí svědecké výpovědi dle § 100 odst. 2 tr. ř., pak nepostupovaly způsobem ústavně konformním.“*

Nález ÚS vydaný dne 8. 3. 2006 č. 51/2006 Sbírka nálezů ÚS svazek č.40:

„Odmítnutí akceptace odepření podání vysvětlení za situace, kdy vyslýchaný odkázal na písemné vyjádření, v němž uvedl, že využívá svého práva a více vysvětlovat nehodlá, které policejní orgán přijal do trestního spisu, a uložení pořádkové pokuty namísto výzvy, aby vyslýchaný upřesnil důvody odmítnutí podání vysvětlení, se jeví jako ničím nepodložené a tudíž předčasné. Jestliže orgány policie a státního zastupitelství za popsaného skutkového stavu aplikovaly oprávnění zakotvená v § 66 odst. 1 trestního řádu pro nevyhovění výzvě k podání vysvětlení dle § 158 odst. 7, který částečně odkazuje na § 100 odst. 2 trestního řádu, pak nepostupovaly způsobem ústavně konformním a ocitly se v rozporu s důsledky, jež pro ně vyplývají z čl. 37 odst. 1 Listiny, čl. 6 odst. 1 Úmluvy a dle čl. 14 odst. 3 písmene g) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.“

4.7 Závěrečné zhodnocení

V poslední kapitole se pokusím zhodnotit výše uvedenou problematiku rozhodování ÚS v otázce základních práv a svobod. V minulé kapitole jsem popsal jednotlivé články Listiny, které mají souvislost s právem na spravedlivý proces a také jsem prozkoumal činnost ÚS v otázkách porušování tohoto práva státními orgány. Z rozsáhlé judikatury ÚS je možno vystopovat v jakých případech dochází k nejčastějšímu porušování práva na spravedlivý proces našimi soudy.

Mezi tyto případy patří zejména:

- **Průtahy v řízení.**

Podle Evropského soudu pro lidská práva by projednání určité věci soudem nemělo trvat déle než tři roky (výjimku tvoří některé velmi komplikované případy). Tato doba je u nás často překračována, v některých případech i více než pětinásobně.

- **Porušování práva na obhajobu.**

Dochází k porušení práva na spravedlivý proces v případech, kdy obhájce v trestním řízení, který byl přidělen soudem neplní svoji funkci, čímž nemůže obžalovaný uplatnit před soudem svá procesní práva.

- **Ustanovování formálních opatrovníků.**

Tato situace nastává v případech, kdy soud přiděluje žalovanému, u něhož nezná bydliště, opatrovníka, který je zaměstnancem soudu (např. justiční čekatel). Tento pak řádně nevykonává procesní práva žalovaného, jedná pouze formálně. Z důvodu nesplnění zásady nestrannosti vůči soudu jsou tyto případy označeny ÚS jako porušení práva na spravedlivý proces.

- **Obsazování soudních senátů nahodile.**

Dalším případem, který vede k zrušovacím nálezům ÚS je způsob netransparentního obsazování soudních senátů u krajských soudů, které tyto obsazují v některých věcech nejasně a ne podle předem zavedených a ustálených kritérií, čímž dochází k porušování práva účastníků řízení na zákonného soudce.

- **Porušení práva na tlumočníka v trestním řízení s cizinci.**

Podle čl. 37 má ten, kdo prohlásí, že neovládá jazyk, kterým se vede jednání právo na tlumočníka. Musí být tedy seznámen s obviněním jemu srozumitelným jazykem. V situacích, kdy v trestním řízení soudní orgány sdělují obvinění usnesením, které je písemné, nezasílají obviněnému překlad tohoto usnesení. V případech, kdy nejsou cizinci schopni obstarat si překlad dokumentu do jejich jazyka, mohou zmeškat lhůtu ve které lze podat odpor a trestní příkaz se stane pravomocným.

ÚS řeší v posledních letech kolem tří tisíc ústavních stížností (viz. obr. 1), z nichž největší procento připadá právě do oblasti porušování práva na spravedlivý proces. Bohužel drtivá většina ústavních stížností je zamítnuta. Ať už z důvodu zjevné neopodstatněnosti nebo nepřípustnosti (viz. obr. 2, který uvádí situaci ve věcech stížností proti rozhodnutí Nejvyššího soudu, obdobně je tomu i u rozhodnutí Nejvyššího správního soudu). V případě, že ústavní stížnost splňuje všechny formální i obsahové náležitosti a není tedy není odmítnuta (ať už soudcem zpravodajem nebo senátem), ÚS ve většině těchto případů ve svých nálezech stížnostem vyhovuje a ruší rozhodnutí dotčených orgánů. Z toho je bohužel patrné, že nedochází postupem času k menšímu zasahování státních orgánů a zejména soudů do práva na spravedlivý proces.

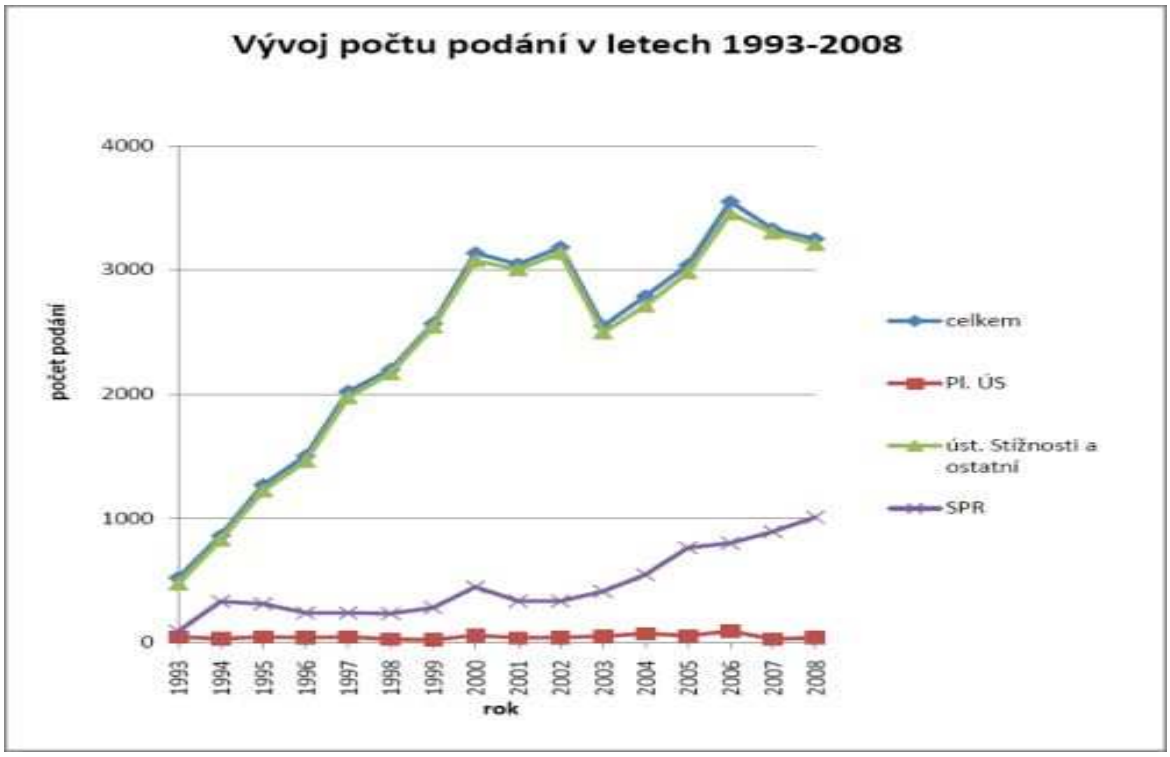

Obr. 1. Počet podání ústavních stížností v letech 1993 až 2008, zdroj: www.councourt.cz

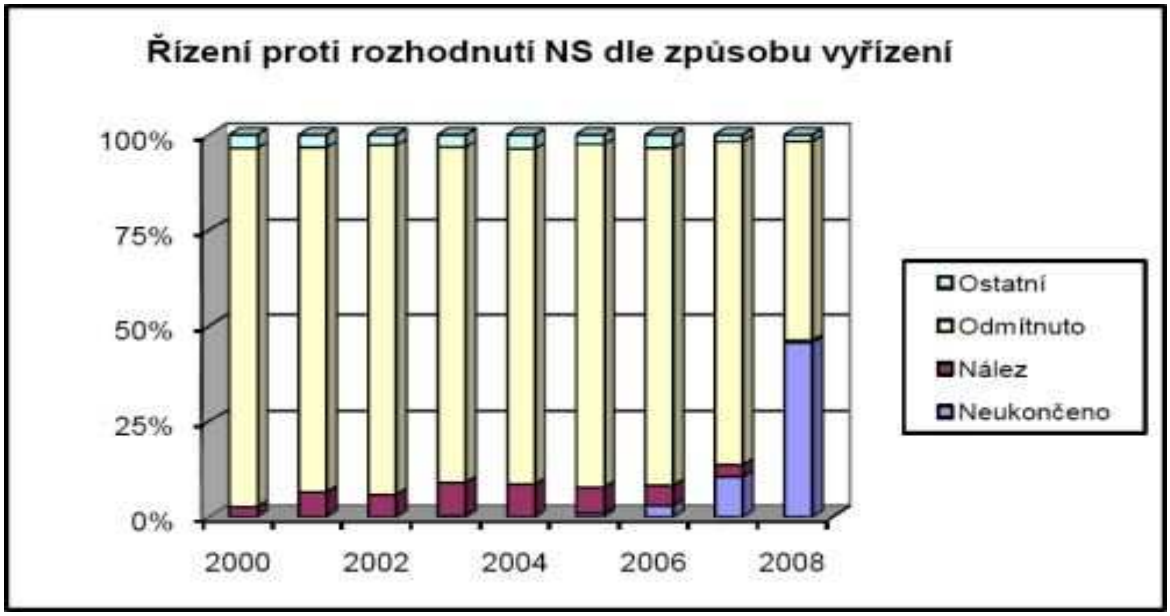

Obr. 2. Řízení proti rozhodnutí Nejvyššího soudu dle způsobu vyřízení, zdroj: www.councourt.cz

ZÁVĚR

Ke zpracování své diplomové práce jsem si zvolil téma Principy právního státu. Za jeden z klíčových principů, které zaručují fungování právního státu považuji ochranu základních práv a svobod občanů, kterou jsem se rozhodl v této práci blíže ozřejmit. Mým cílem bylo charakterizovat základní práva a svobody a přiblížit mechanismy ochrany těchto práv v našem soudním systému, kde hraje klíčovou úlohu ÚS jako hlavní garant ochrany základních lidských práv a svobod.

První, teoretickou část, jsem rozčlenil do tří kapitol. Nejprve jsem popsal základní východiska konceptu právního státu. Tento koncept vznikl na konci 19. století a vychází z pěti myšlenkových proudů: liberalismu, přirozeno-právních teorií, konstitucionalismu, teorie společenské smlouvy a právního pozitivismu. Tato koncepce má dva základní proudy – kontinentální a anglosaskou. K základním znakům, pomocí kterých definujeme pojem právní stát patří ústavnost a zákonnost, právní jistota, suverenita lidu, dělba moci, omezená vláda, legitimita státní moci a v neposlední řadě ochrana základních práv a svobod.

Posledně jmenovaný princip jsem dále charakterizoval ve druhé kapitole teoretické části. Popsal jsem právní prameny základních práv a svobod, jejich subjekty, funkce, právní úpravu a klasifikaci i jejich členění v Listině. Na závěr teoretické části jsem blíže ozřejmil jakými mechanismy chrání stát jedince před nezákonnými zásahy do jejich práv a svobod. Kromě obecného a správního soudnictví je hlavním nástrojem ochrany Ústavní soud, který jsem podrobně charakterizoval, zmínil jsem jeho organizaci, kompetence, postavení soudců a průběh řízení před ÚS.

V praktické části jsem se zaměřil na problematiku činnosti ÚS jako garanta ochrany základních práv a svobod. K jednomu z klíčových práv řadím právo na spravedlivý proces, jehož porušení je také zřejmě nejčastější příčinou, proč se stěžovatelé obracejí na ÚS. Toto právo je obsaženo v článcích 36, 37 a 38 Listiny. Ke každému z těchto práv jsem připojil několik příkladů rozhodnutí ÚS.

Na závěr jsem přistoupil k analýze rozhodování ÚS v otázkách zasahování subjektů státu do práva na spravedlivý proces. Z obr. 1 a 2 na předchozí straně vyplývá, že k ÚS dojde ročně kolem tří tisíc ústavních stížností, z nichž drtivá většina je ještě před začátkem řízení zamítnuta pro svoji věcnou neopodstatněnost nebo nepřípustnost. Část stížností je

také zamítnuta z důvodu nesplnění formálních požadavků, buď z hlediska časového nebo z důvodu nevyčerpání všech opravných prostředků. Dále také z důvodu toho, že stěžovatelé zapomínají, že ÚS má na starosti přezkum rozhodnutí státních orgánů jen z hlediska ústavnosti. Jeho úkolem není posuzovat, zda je dané rozhodnutí spravedlivé nebo správné.

Pokud již tedy dojde k tomu, že ústavní stížnost splňuje všechny zákonné náležitosti a je zahájeno řízení, ve většině nálezů ÚS vyhovuje stížnosti a vrací rozhodnutí orgánům k novému projednání nebo je přímo sám ruší. Bohužel od začátku fungování ÚS v roce 1993 není patrný nějaký příznivý trend ať už ve snižování počtu stížností anebo jejich zamítání, z čehož vyplývá, že státní orgány a zejména soudy stále v nemalé míře ve svých rozhodnutích zasahují do základních práv a svobod občanů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografické publikace:

[1] BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. 323 s. ISBN 80-86432-13-0.

[2] BRÖSTL, A. *Právny štát*. 1. vyd. Košice: Medes, 1995. 110 s. ISBN 80-967-499-0-0.

[3] FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. 1. vyd. Brno: MU, 1997. 367 s. ISBN 80-210-1569-1.

[4] FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J. *Základy státovědy*. 1. vyd. Brno: MU, 2006. 266 s. ISBN 978-80-7380-104-5.

[5] FLEGL, Vladimír. *Ústavní a mezinárodní ochrana lidských práv*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 292 s. ISBN 80-7179-125-3.

[6] GERLOCH, A. *Teorie práva*. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 343 s. ISBN 978-80-7380-023-9.

[7] HARVÁNEK, J. et al. Teorie práva. 1. vyd. Brno: MU, 2004. 342 s. ISBN 80-210-3509-9.

[8] HARVÁNEK, J., VEČEŘA, M. et al. *Teorie práva*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 501 s. ISBN 978-80-7380-104-5.

[9] PAVLÍČEK, V. et al. *Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl. Práva a svobody*. 2. vyd. Praha: Linde Praha, 1999. 975 s. ISBN 80-7201-170-7.

[10] *Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod*. 2. vyd. Ostrava: Sagit, 2007. 190 s. ISBN 978-80-7208-617-7.

Internetové zdroje:

[11] *Listina základních práv a svobod.* [online]. [cit. 2009-03-26]. Dostupné na www: http://www.judikatura.cz/

[12] *NALUS: Vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu.* [online]. [cit. 2009-03-26]. Dostupné na www:

<http://nalus.usoud.cz/Search/Search.aspx>

[13] *Nejvyšší správní soud*. [online]. [cit. 2009-03-26]. Dostupné na www: http://www.nssoud.cz/default.aspx?cls=art&art_id=1

[14] *Rozhodnutí Ústavního soudu.* [online]. [cit. 200-03-26]. Dostupné na www:

<http://www.judikatura.cz/>

[15] *Spravedlivý proces.* [online]. [cit. 2009-03-28]. Dostupné na www:

<http://iuridictum.pecina.cz/w/Spravedliv%C3%BD_proces>

[16] *Ústavní soud: Průvodce řízením.* [online]. [cit. 2009-03-27]. Dostupné na www:
<http://www.concourt.cz/pages/pruvodce.html>*Listina základních práv a svobod.* [online].

[17] *Ústavní soud: Statistika.* [online]. [cit. 2009-03-27]. Dostupné na www:
http://www.concourt.cz/pages/rozhodovaci/statistika.html

Legislativa:

[18] Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod

[19] Ústavní zákon č. 395/2001 Sb.

[20] Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

[21] Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

[22] Zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu

[23] Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Č.	Číslo
Čl.	Článek
ČR	Česká republika
FO	Fyzická osoba
Listina	Listina základních práv a svobod
Odst.	Odstavec
PO	Právnická osoba
Sb.	Sbírka zákonů
Sp. zn.	Spisová značka
Tr. ř.	Trestní řád
Úmluva	Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
ÚS	Ústavní soud
ZUS	Zákon o Ústavním soudu

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1. Počet podání ústavních stížností v letech 1993 až 2008, zdroj: www.councourt.cz *84*

Obr. 2. Řízení proti rozhodnutí Nejvyššího soudu dle způsobu vyřízení, zdroj: www.councourt.cz *85*